

Bir Romen kaynağında Adakale ve Miskin Baba: Val Cordun, "Adakale'de Bektaşılık (Miskin Baba - "Kirli Evliya")"

Metin Omer¹

Özet

Adakale, küçük boyutuna rağmen tarihi boyunca gezginlerin, imparatorlukların ve maceraperestlerin ilgisini çekmiştir. Ada birçok imparatorluk tarafından yönetilmiş, ancak genel olarak Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir yer olarak bilinmiştir. Araştırmacılar, Adakale'nin tarihi, sakinlerinin gelenek ve göreneklere, adanın devletler arasındaki diplomatik müzakerelerdeki rolü veya jeolojik ve coğrafi özellikleri hakkında yazılar yazmışlardır. Daha az bilinen bir husus ise adada Alevi-Bektaşî topluluğunun varlığı ve çeşitli kaynaklarda "adanın koruyucu velisi/azizi" olarak kabul edilen Miskin Baba'nın varlığıdır. Bu yöndeki araştırmalar arasında, Adakale ve Miskin Baba'nın kişiliği üzerine üç çalışma hazırlayan Val Cordun bir istisnadır. Bu çalışmalar, ada 1970'lerde batırılmadan önce, 1967-1972 yılları arasında Romanya Akademisi bünyesindeki bir araştırma grubu tarafından yürütülmüştür. Cordun'un çalışmaları arasında, bu makalede sunduğumuz çalışma, Miskin Baba ile Bektaşîlik arasındaki bağlantıyı ortaya koymakta ve Bektaşî topluluğunu adada konumlandırmaktadır. Bu makale, Cordun'un çalışmasının eleştirel bir sunumudur. Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, adanın önemini, Cordun'un bazı biyografik bilgilerini, makalesini Miskin Baba ile ilgili araştırmalara konumlandırılması ve ekteki çeviriyle ilgili bazı açıklamalar sunan bir giriş niteliğindedir. Cordun'un makalenin yayınlandığı siyasi bağlam veya bazı kaynaklara erişimin imkânsızlığı gibi sebeplere atıfta bulunarak neden bazı kaynakları kullanmayı tercih ettiğini ve bazılarını neden kullanmadığını açıkladık. İkinci bölüm ise Cordun'un makalesinin çevirisini sunmaktadır. Çeviri metnin daha iyi anlaşılabilmesi için Cordun'un kullandığı bazı terimleri veya göndermeleri açıkladık.

Ada Kaleh and Miskin Baba in a Romanian Source: Val Cordun, "Bektashism in Ada Kaleh (Miskin Baba - "The Dirty Saint")"

Abstract

Despite its small size, Ada Kaleh has attracted the attention of travellers, empires, and adventurers throughout its history. The island has been ruled by many empires, but it has generally been known as a place populated by Turks. Researchers have written about Ada Kaleh's history, the customs and traditions of its inhabitants, the island's role in diplomatic negotiations between states, and its geological and geographical features. Less well-known is the existence of the Alevi-Bektashi community on the island and the presence of Miskin Baba, considered by various sources to be the "patron saint of the island". Val Cordun, who has prepared three studies on Ada Kaleh and the personality of Miskin Baba, is an exception. These studies were conducted by a research group within the Romanian Academy between 1967 and 1972, before the island was submerged in the 1970s. Among Cordun's works, the study presented in this article demonstrates the connection between Miskin Baba and Bektashism and locates the Bektashi community on the island. This article is a critical presentation of Cordun's work. This work is composed of two main parts. The first one is an introduction that presents the importance of the island, some biographical data of Cordun, places his study in the research on Miskin Baba and offers some explanations regarding the translation in the appendix. We explained why Cordun used certain sources and omitted others, referring to the political context in which the article was published or the impossibility of accessing some sources. The second part presents the translation of Cordun's article. For a better understanding of the translated text, we explained certain terms or references that Cordun uses.

Article History

Received
2024-09-12
Accepted
2025-10-12

Anahtar Kelimeler

Val Cordun,
Bektaşîlik, Miskin
Baba, Adakale,
Romanya.

Keywords

Val Cordun,
Bektashism,
Miskin Baba, Ada
Kaleh, Romania.

¹Corresponding Author: Metin Omer, Ovidius University of Constanta & Institute for South-East European Studies Constanta & Bucharest/Romania.

metin.omer@365.univ-ovidius.ro <https://orcid.org/0000-0003-3898-6920> <https://ror.org/050ccpd76>

Giriş

Bu çalışma¹, Bektaşiliği artık fiziksel olarak var olmayan, yalnızca kolektif zihinde yaşayan Adakale ve onun en gizemli sakini Miskin Baba'yı anlamak için temel bir çalışma olarak gördüğümüz bir saha araştırmasının sonucu olan Val Cordon'un "Bektaşismul în Ada-Kaleh (Miskin Baba – "Sfintul murdar")" ("Adakale'de Bektaşilik (Miskin Baba – "Kırlı Evliya")), *Comunicări. Seria etnografică* V, Craiova, 1967, daha geniş bir araştırmacı grubuna sunmayı amaçlamaktadır. Yazar, adanın batırılmasından önceki son sakinlerinin yanı sıra Adakale ile teması olan başka kişilerle de görüşme fırsatı bulmuştur. Dolayısıyla, Val Cordon'un yaklaşımı, Miskin Baba algısını ve imgesinin yalnızca adanın değil, manevi yaşamındaki rolünü anlamak için elzemdir. Ancak Val Cordon'un yaklaşımı, görüşmelere dayalı basit bir araştırma değildir. Cordon ayrıca birincil arşiv kaynaklarını (doğum kayıtları) veya eleştirel bir süzgeçten geçirdiği ikincil kaynakları da incelemiştir. Bu bilimsel titizlik, çalışmayı bugün bile güncel kılmaktadır. Ancak makalenin kendisini aktarmadan önce, Adakale hakkında bazı açıklamalar yapmak, Val Cordon'un biyografisini sunmak, makalesini Miskin Baba ile ilgili araştırmalar bağlamında değerlendirmek ve makale ve çeviri hakkında bazı açıklamalarda bulunmak yerinde olacaktır.

Adakale'nin tarihiyle ilgili olarak onu inceleyen tüm uzmanlar üç ana hususa dikkat çekmiştir. Birincisi, onu birçok imparatorluk arasında rekabet sebebi haline getiren stratejik önemidir. Tuna Nehri'nin su seviyesine bağlı olarak 1.750-2.250 metre uzunluğunda ve 500 metre genişliğinde bir kara parçası olmasına rağmen (Călinescu, 1940, p. 6), ada Osmanlılar, Habsburglar ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya tarafından kontrol edilmiştir (Ağanoğlu, 2015). İkincisi, Adakale Türklerin yaşadığı bir yer olarak bilinmektedir. Türklerin Adakale'ye yerleşmeye başladıkları dönem hakkında güvenilir bir bilgi yoktur. Kesin olan şey, orta çağ döneminde adada çok sayıda etnik grubun yaşadığıdır (Popescu-Judet, 2002, s. 565). Romen yönetimi sırasında Türkler, ada nüfusunun %90'ından fazlasını temsil etmeye devam etmiştir (Omer, 2019). Üçüncüsü, imparatorluk veya ulusal devletlerin bir parçası olmasına rağmen ada büyük olasılıkla merkezi yönetimler tarafından kontrol edilmesini zorlaştıran coğrafi konumu nedeniyle bağımsızlığıyla biliniyordu. Nitekim adalılar, Vidinli Osman Pazvantoğlu liderliğindeki ayaklanmaya katılarak Eflak'ın Tuna kıyısındaki köylere saldırmış (Popescu-Judet, 2002) veya 1848'de Macar devrimcilerinin lideri Lajos Kossuth'a sığınak sağlamışlardır (Ağanoğlu, 2015, ss. 34-35).

Romanya yönetimi sırasında ada, adalılarının çoğu için müreffeh bir yaşam sağlayan vergi muafiyetleriyle biliniyordu (Omer, 2019). Romanya'da komünist rejimin iktidara gelmesiyle Adakale'de yaşam kökten değişti. Adalılara sağlanan tüm muafiyetler kaldırıldı ve atölyeler ve fabrikalar millileştirildi. Son olarak, 7 Mayıs 1963'te Adakale imamı Recep Ali, dindaşlarına adanın yakında sular altında kalacağını duyurmak zorunda kaldı. Sebep, 1972'de tamamlanan Tuna Nehri üzerine bir baraj inşa etme projesiydi. 13 Eylül 1967'de Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, Romanya'yı ziyaret ederek adalılarının göçünü kolaylaştırdı. Çoğu Türkiye'ye göç edip yerleşmiş olsa da özellikle Köstence, Bükreş veya Drobeta-Turnu Severin'de Romanya'da kalmayı tercih edenler de olmuştur (Tuşui, 2010, pp. 35-39).

Burada sunduğumuz makalenin yazarı Val Cordon'a gelince, biyografisi hakkında fazla bilgi bulamadık. Bu zorluk, esas olarak Val Cordon'un aslında Romanya Akademisi Etnografya ve Folklor Enstitüsü'nde araştırmacı olan Valéry Fastikovskiy'nin kullandığı takma ad olmasından kaynaklanmaktadır. Cordon, araştırmasını imzalamak için takma ad kullanma kararını açıklamamıştır. Bunun, Bükreş'teki komünist yetkililerin "milliyetçilik-komünizm" olarak bilinen bir milliyetçilik biçimini teşvik ettiği bir bağlamda, bir "azınlık" olduğu gerçeğine dikkat çekmeme isteğinden kaynaklandığını varsayabiliriz. Takma ad kullanımı veya hatta şahısların adını Romen bir isimle değiştirmesi, özellikle Romanya'daki Yahudi kökenli yazarlar arasında rastlanan bir uygulama olmuştur.

İkinci olarak, onun hakkında bilgi bulmanın zorluğu yaşam seyrinin bir sonucudur. Val Cordon (Valéry Fastikovskiy) 26 Temmuz 1918'de bugünkü Ukrayna'nın Herson bölgesindeki Oleshki köyünde

¹ Bazı malzemelerin bulunması ve tanımlanmasında yardım eden Enghin Omer'e teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma, PNCDI IV kapsamında Araştırma, Yenilik ve Dijitalleştirme Bakanlığı, CNCS – UEFISCDI, proje numarası PN-IV-P2-2.1-BSO-2023-0005'in hibe desteğiyle desteklenmiştir.

doğmuştur. 1972'de Federal Almanya Cumhuriyeti'ne yerleşene kadar Romanya'da çalışmıştır. 1974'ten 30 Aralık 1983'teki ölümüne kadar Bad Hersfeld'deki Volkhochschule'de İngilizce öğretmeni olmuştur. Aslında eserlerinin bir kısmı üyesi olduğu Freiburg'daki Romanya Enstitüsü - Romen Kütüphanesi'nde² saklanmaktadır. Annesi Valentina, 19. yüzyılda Çarlık otoritelerinin demografik politikaları sonucunda bölgeye gelen Saba'dan (bugünkü Odessa bölgesi, Ukrayna) ilk İsviçreli yerleşimcilerin soyundan geliyordu. Babası Ivan, Dinyeper bölgesinden Ukraynalıydı. Aynı zamanda büyükanne ve büyükbabalarından biri Polonyalıydı. Bu etnik karışım, onu tanınmış Romen dinler tarihçisi Mircea Eliade ile bir yazışmalarında bu hususa dile getirmiştir.

"Romanya'da Ukrayna etnisiteyi seçtim - bağımsızlık fikri çok romantik. Böyle bir karışımın ürünü olduğum için, günümüzdeki anlamıyla bir 'etnik anlayışa' sahip değilim. Örneğin, 'Rudar etnisiteyi' benimsemeye karşı değilim" (Oprişan, 2005, pp. 7-8).

Bu farklı kökenler, Val Cordun'a en önemli yeteneklerinden biri olan birçok dil bilgisini kazandırdı: Romence, Bulgarca (Sofya'da da eğitim görmüştü), Rusça, Ukraynaca, Fransızca, Almanca ve İngilizce. Bu nedenle, Romanya'nın ulusal haber ajansı Agerpres'te (1946-1959) ve Bükreş'teki Geriatri Enstitüsü'nde (1959-1962) tercüman olarak çalışması şaşırtıcı değildir (Oprişan, 2005, p. 8). Bu faaliyet, hayatının sürekli bir parçasıydı ve birçok yabancı yazarı Romence'ye çevirmiştir.

Ancak kendini adadığı alan, Etnoloji olmuştur. Bu alanda halk hekimliği, Rudarların kökeni ve masalların çeşitli yönleri üzerine eserler yayınladı. En bilinen eseri *Timpul în răspăr. Încercare asupra anamnezei în basm* (Zaman karışıklığı. Masallarda anamnez üzerine bir deneme), kısmen Freiburg'daki *Romen Kütüphanesi Bülteni*'nde ve ölümünden sonra Romence kitap olarak yayınlanmıştır. Eserlerinin önemli bir kısmı Demir Kapılar bölgesiyle ilgilidir. Böylece Bükreş'te düzenlenen XXII. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi'nde "*La Mère Voyageuse": Personification et exorcisation de la peste dans la zone des Portes de Fer*", Londra'da düzenlenen XXII. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi'nde "*The Gurban": a medical rite in an isolated culture*" adlı eserlerini sunmuş, ölümünden sonra ise "Saint-Pierre aux Portes-de-Fer" makalesi Denise Pop-Câmpeanu tarafından 1989 yılında *Romen Kütüphanesi Bülteni*'nde yayınlanmıştır (Oprişan, 2005, p. 9).

Demir Kapılar bölgesine olan ilgisi tesadüfi değildir. Cordun, 1967-1972 yılları arasında faaliyet gösteren Romanya Akademisi bünyesindeki Demir Kapılar Kompleksi Araştırma Grubu'nun bir üyesi olmuştur. Grup, Tuna Nehri üzerindeki hidroelektrik santralinin inşası sonucu su altında kalacak olan bölge hakkında çalışmalar yayınlamakla görevli çeşitli alanlardan araştırmacılardan oluşmaktadır. Bu araştırma dönemlerinde toplanan materyale dayanarak Val Cordun, Miskin Baba'nın önemli bir yer tuttuğu üç eser yayınlamıştır. Bunlardan ilki (Cordun, 1967), bu çalışmada çevirisini eklediğimiz, yalnızca Miskin Baba'nın kişiliğinin ele alındığı tek eserdir. İkinci eser (Cordun, 1968) Adakale'in halk hekimliği uygulamalarını sunmaktadır. Ancak sunulan uygulamalardan bazılarının onunla ilgili olması veya onun tarafından uygulandığının belirtilmesi nedeniyle Miskin Baba'dan makalede birkaç kez bahsedilmiştir. Fransızca yayınlanan üçüncü çalışma (Cordun, 1971) aslında önceki makalelerin devamı niteliğindedir. Nitekim ilk yedi sayfa Adakale'de Bektaşiliğin varlığı, Miskin Baba'nın biyografisi ve Gül Baba ile ilişkisi hakkında bilgilerin bir özetini sunmaktadır. Bu makalenin ilerleyen sayfalarında ele alınan araştırmanın ana teması, Miskin Baba ve türbesi ile ilgili halk arasında bilinen iyileşme uygulamalarıdır. Böylece Miskin Baba'dan aktarıldığı düşünülen fitoterapötik bilgi, sıtma ve epilepsi tedavi uygulamaları, türbede geceleme uygulaması sunulmaktadır. Bu son makalede Val Cordun ayrıca Miskin Baba ve türbesi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Nitekim bazı rivayetlere göre Miskin Baba'nın kalıntılarının Adakale'den Şimian adasına taşınması, Miskin Baba'nın kendisi tarafından bir rüya aracılığıyla adada yaşayan birine iletilen talimatlar doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Val Cordun'un üç çalışması, Miskin Baba'ya adanmış araştırmalarda benzersizdir. Bu nedenle, özellikle Adakale ve genel olarak Balkanlar'daki Bektaşilik çalışmaları için referans olmaya devam etmektedirler. Val Cordun'a kadar Miskin Baba hakkındaki temel bilgiler Ahmet Ali tarafından hazırlanan ada monografisinde, röportajlarda ya da gazete makalelerinde sunulmuştur. Romanya'ya

2 Freiburg'daki Romanya Enstitüsü - Romen Kütüphanesi (Rumänische Bibliothek), 1949 yılında bir grup Romen siyasi mülteci tarafından kurulmuştur. Komünist rejimin kurbanı olan Romen aydınlarının en önemli kültürel kurumlarından biriydi. Romen yazarların Romanya hakkında yazdıkları el yazmaları, belgeler ve kitaplar başta olmak üzere toplamda yaklaşık 70.000 cilt barındırmaktadır ("Biblioteca Română din Freiburg este o comoară", 2014; Toader, 2015).

bağlı ve hakkında daha fazla bilgi bulunan bir diğer bölge olan Dobruca için ise durum farklıdır (Taşgın, 2018).

Miskin Baba'dan Romen gazetelerinde ilk kez bahsedilmesi, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra 1923 yılına dayanıyor. Nitekim M. Negru, ulusal gazete *Universul*'da, tamamen Müslümanların yaşadığını iddia ettiği Adakale hakkında bir röportaj yayınlamıştır. Miskin Baba'ya gelince Negru, adada bir gece yürüyüşü sırasında bir mezarın üzerinde yanan iki mum fark ettiğini anlatıyor. Gizem, adada görevli bir Romen sınır muhafızı tarafından çözülüyor:

"Asker bana korkuyla, dokunaklı bir sesle gösteriyor, haç çıkarıyor ve neredeyse fısıldayarak anlatıyor: 'Efendim, mezarda biri var, her gece ışık yakılmasını istiyor, yoksa insanların yolunu kesiyor. Bir hayalet oluyor, efendim ve kendini birçok şekilde ve biçimde gösteriyor. Sınır muhafızlarımızdan birine, bir keresinde, sanki yerden çıkmış gibi, önünden geçen bir at kılığında görüldü. Çocuk silahı gözüne götürdü, ama elinde taş gibi kaldı ve ateş edemedi. Buradaki insanlar, onu birkaç kişinin gördüğünü, bazen elinde yanan bir fenerle yürüyen yaşlı bir adam kılığında olduğunu ve mezarın üzerinde bütün gece ışık olmasını istediğini, yoksa huzursuz olduğunu söylüyor. Şimdi, bakın siz de, rüzgâr gayet iyi esiyor, ama ışıkları söndürmüyor, ne kadar sert eserse essin, söndüremiyor... İşte böyle yanıyorlar. 'Tükenene kadar, yarın gece Türkler başkalarını yakacaklar, çünkü başka türlü çukurdan çıkıp kapılarına dayanacaklarından korkuyorlar.'" (Negru, 1923, p. 1).

Val Cordun, M. Negru'nun makalesini çalışmasında kullanmamış olsa da Miskin Baba'nın adının geçtiği aşağıdaki makaleler, burada çevirdiğim çalışmadaki temel kaynaklardan bazılarını temsil etmektedir. Bunlar, 1932'de ulusal günlük gazete *Universul*'de yayınlanan G. Lungulescu imzalı makale dizisidir. Nitekim bu makalelerin ilkinde Miskin Baba'nın türbesinin bir fotoğrafı da yayınlanmıştır (Lungulescu, 1932a, p. 5).

Şekil 1

Miskin Baba türbesinin 1932'deki hâli (Lungulescu, 1932a, p. 5).

İkinci makale, Miskin Baba'nın adaya gelişini, faaliyetlerini ve "adanın en temiz adamı, sürekli gülen ve kimseye zarar vermeyen zavallı İbrahim Ali"nin gördüğü bir rüyanın ardından mezarının

inşasını ele almaktadır (Lungulescu, 1932b, p. 6). Cordun, makalesinde tüm bu bilgilere değinmiş ancak eksik bir şekilde aktarmıştır. Bu nedenle, Miskin Baba'nın, adalılarının içinde buldukları zor ekonomik durumdan şikâyet ettikleri bir rüya bağlamında İbrahim Ali'ye görüldüğünü söylemeyi ihmal etmektedir. İlk rüyasında Miskin Baba, ona

"Işık cübbesiyle güzel ve ışıltılı" görünmüş ve "Dini lideriniz Ali Kadri'ye gidip mezarımı onarmasını ve tabutumu cami kubbesi gibi tonozlu ahşap bir kapakla örtmesini söyle. Çalışmalar tamamlandıktan dört ay sonra, ülkenin lideri adaya gelecek ve kaybettiğiniz ayrıcalıklarınızı geri verecek" demiş.

Üçüncü rüya (makalede ikincisinden hiç bahsedilmiyor) daha kesin:

"Git ve onlara, mezarımın tamamlanmasından dört ay sonra, Mayıs ayının dördüncü günü, ülkenin başı adaya geleceğini söyle. Ona evlerinizi ve hayatınızı gösterin ve onlar olmadan yaşayamayacağınız ayrıcalıklarınızı geri vermesini isteyin. O da size bunları verecektir! Bundan sonra ülke zorlu sınavlardan geçecek. Ama korkmayın. Çünkü sonunda, ülkenin tüm sakinlerinin mutluluk duyacağı acıların üzerine altın bir kâse yükselecek!" (Lungulescu, 1932b, p. 6).

Val Cordun, adanın refahını garanti altına alan vergi ayrıcalıklarını sağlayan Romanya Kralı II. Carol'ın adaya gelişinden neden bahsetmedi? Bu sorunun cevabı, büyük olasılıkla Cordun'un araştırmasının yapıldığı ve makalenin yayınlandığı siyasi bağlamla ilgilidir. Komünist rejim, Romanya'da güçlü bir ideolojik söylem dayatmıştır. Son kral Mihail'in 1947'de tahttan çekilmesinin ardından 1948'de ülkeyi terk etmek zorunda kalan Romanya'nın kraliyet ailesi, ülkenin çıkarlarına aykırı hareket ediyormuş gibi gösterilmiştir. Dolayısıyla Cordun'un Bükreş rejimi tarafından sevilmeyen bir kişiden "hayırsever" olarak bahsetmekten kaçınmaya çalışması muhtemeldir.

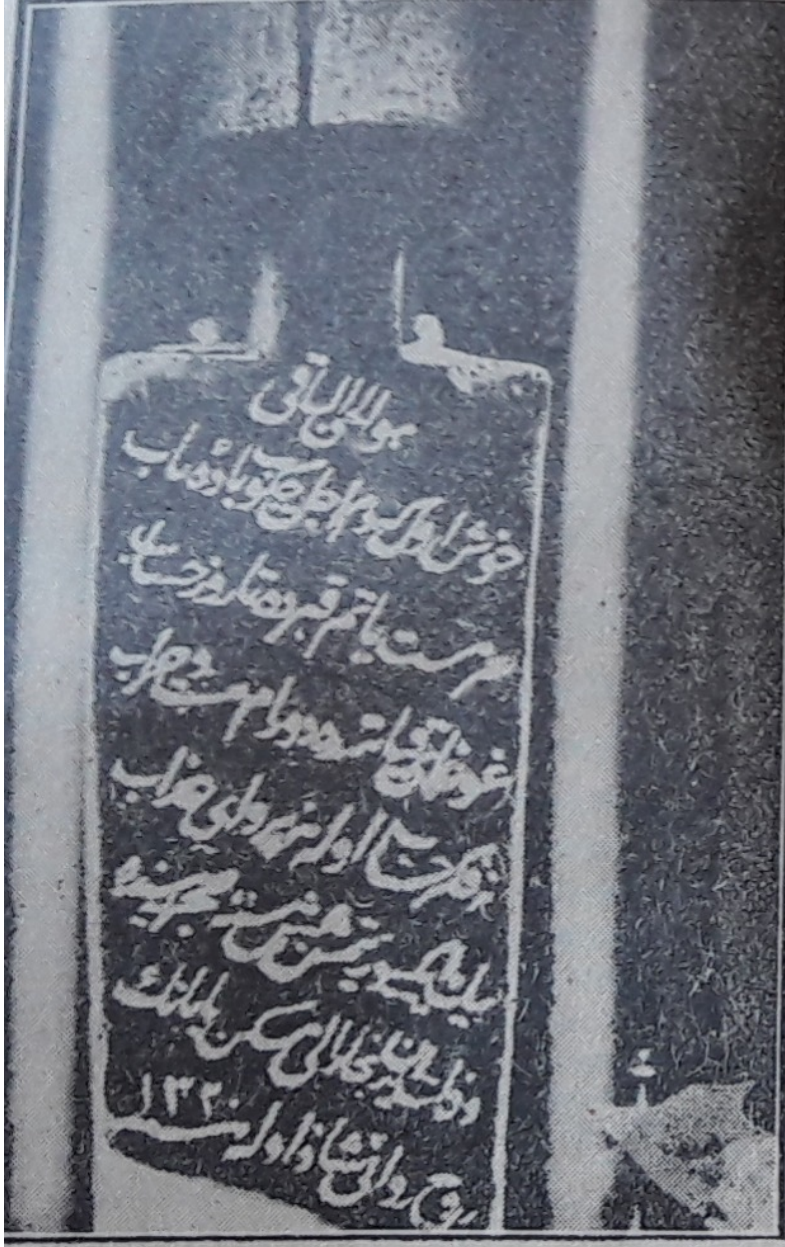
Yine 1932'de, İtalyan araştırmacı Gino Lupi, Romen tarihçi Nicolae Yorga'nın *Neamul Românesc* gazetesinde Adakale hakkında bir makale yayınlamıştır (Lupi, 1932, p. 1-2). Bu makale Val Cordun tarafından biliniyordu, ancak ek bilgi içermediği görüşünde olduğu için kullanılmamıştır. Ancak Lupi'nin makalesinden üç fikir aktarılabilir. Birincisi, ona göre Miskin Baba'nın adı Ali'ydi. İkincisi, Miskin Baba adaya gelmeden evvel Adakale'nin bir "cehennem bahçesi" olduğunu, "ailelerinden kaçırılan en güzel Hristiyan kızların Tuna beyleri ve Belgrad Yeniçeri ağalarının zevklerinden" yararlanmak için götürüldüğünü anlatmaktadır. Miskin Baba, "sözünün gücü" sayesinde tüm bunları durdurmuştur. Üçüncü fikir ise Miskin Baba'ya atfedilen bir olaydır. Lupi'ye göre, ölümünden sonra Miskin Baba adayı savunmaya devam etmiş ve "eziyet çeken sadıklarının yalvarışları üzerine, 1878'deki Berlin Kongresi'nde toplanan diplomatların aklını karıştırmıştır" (Lupi, 1932, p. 1-2). Dolayısıyla Berlin Antlaşması'na Adakale ile ilgili herhangi bir hükmün eklenmemesi, Miskin Baba'nın müdahalesine bağlanmıştır.

İki yıl sonra Adakale üzerine bir dizi araştırma yürütülmüş ve yayınlanmış ve Miskin Baba'nın kişiliği ayrıntılı olarak sunulmuştur. Bunlardan en önemlisi, Adakale imamı Ahmet Ali imzalı monografinin ilk baskısıdır (Ali, 1934). 1934'teki bu ilk baskının ardından, eser 1937'de, biri Miskin Baba türbesinin iç kısmının, diğeri ise mezar taşının fotoğrafını içeren iki fotoğrafla yeniden yayınlanmıştır (Ali, 1937). Ahmet Ali'nin monografisi, Val Cordun'un temel kaynaklarından biridir. Sorun, Cordun'un yalnızca ilk baskıyı kullanmasıdır. İkinci baskı, mezar kitabesinin çevirisini de içermektedir ve bu çeviri, Cordun'un önerdiği versiyondan biraz farklıdır. Nitekim Ahmet Ali'nin kitabında mezar taşının tercümesi şöyledir:

"Diri ve ebedi Tanrı/ İyilik et!!! İçki içiyorum, sonum hemen yaklaşıyor/
içkinin gücüyle,/
Mezarda sersemlemiş bir halde yatıyorum ta ki/
sonrasına/
Dirilişin çalkantısında, bir an durayım/
hissizlik içinde/ Hiçbir düşünce,/
acı çekme korkusu hesaba katılmasın. Buharalı Miskin Baba Hicri bin iki yüz yetmişte vefat etti,/
Gezgin ruhu şen olsun. Ölüm tarihi 1270 (1851)/
Mezar taşı tarihi 1320 (1901)."

Şekil 2

Miskin Baba'nın mezar taşı (Ali, 1937).

Ayrıca Cordon ölüm yılını H. 1275 olarak verirken Ahmet Ali'nin monografisinde, fotoğrafta da görüldüğü gibi ölüm yılı H. 1270, kitabenin tarihi olarak da H. 1320 gösterilmektedir (Ali, 1937, ss. 101-102).

1934 yılında iki yayın daha kaydedilebilir, ancak bunlar yeni bir bilgi sunmamaktadır. Bu yayınlar yalnızca diğer kaynaklarda yayınlanmış anlatımları tekrarlamaktadır. Bunlardan ilki, iki dünya savaşı arası Romanya'nın en çok okunan dergisi *Realitatea Ilustrată*'da yer alan bir makaledir. Miskin Baba türbesinin iç kısmının ilk fotoğrafı da burada yayınlanmıştır (B., 1934, pp. 10-12). Aynı fotoğraf, Ahmet Ali'nin monografisinin ikinci baskısında da yeniden yayınlanmıştır. İkinci makale daha sonra 1990'da yayınlanmıştır, ancak Antropolog Henri H. Stahl'ın öğrencisi Elena Cojocaru tarafından 1934'te gerçekleştirilen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Miskin Baba'ya gelince yalnızca adanın imamı Ahmet Ali tarafından sağlanan bilgileri yeniden paylaşmaktadır (Cojocaru, 1990).

Şekil 3

Miskin Baba türbesinin iç görünümü, 1934 (B., 1934, pp. 10-12).

Miskin Baba, iki dünya savaşı arası döneme ait çeşitli röportaj ve gazete makalelerinde de geçmektedir, ancak bunlar yeni bir şey getirmemektedir.³ Komünist dönem bu açıdan çok daha zayıftır. Dahası güçlü bir şekilde ideolojikleştirilmiştir. Örneğin 1956'da yayınlanan bir röportajda, Miskin Baba'nın "mezarını her renkten ve her şekilden ampullerin aydınlattığı" gösterilirken bunun "yerel fabrikanın elektrik sağlaması" nedeniyle olduğu da belirtilmektedir (Urseanu, 1956, pp. 18-19). Romanya'daki araştırmaların komünist ideolojisine uymaları zorunlu olduğu dönemde, ülke dışında Adakale hakkında daha fazla ve daha kapsamlı yazılar yazılmıştır. Ancak bu çalışmalar bile Miskin Baba konusuna ek bir şey getirmemektedir.⁴

3 Sadece bir örnek verecek olursak: Dragomir, 1936.

4 Bu yönde A. Z. Hertz'in (1971, 1972, 1980) yayınları gösterilebilir.

Şekil 4

Adakale, kartpostal, İki Dünya Savaşı arası dönemi.

Komünist dönemde Adakale'ye adanmış araştırmalar açısından bir istisna, ada batırılmadan önce, 1967-1972 yılları arasında Romanya Akademisi tarafından kurulan araştırma grubudur. Ancak bu grubun araştırmacıları tarafından yayınlanan çalışmalar arasında, Val Codrun'un çalışmaları bir istisna olarak kalmaya devam ediyor ve Miskin Baba'ya dair katkı sağlayan tek çalışmadır.

Aralık 1989'da Romanya'da komünist rejimin devrilmesinden sonra bile Miskin Baba konusu kayda değer bir katkı görmemiştir. Adakale hakkında monografiler yazılmış (Juan-Petroi, 2005; Tuțui, 2010), belgeseller hazırlanmış (TVR, 2015) veya adanın eski sakinlerinin sergileri ve buluşmaları düzenlenmiştir.⁵ Çeşitli arşiv belgelerinden yararlanan ve daha az bilinen konuları ele alan önemli araştırmalar yayınlanmıştır (Blasen 2014; Do Paço, 2024-2025). Ancak Miskin Baba konusunda, Val Codrun'un eserleri ana kaynak olmaya devam etmektedir.

Son olarak çeviri hakkında birkaç notu da vermekte fayda bulunmaktadır. Özgün metne olabildiğince sadık kalmaya çalıştık. Türkçe özel adların yazımıyla ilgili birkaç değişiklik yaptık. Örneğin, "Recep"i Romence "Regeb" versiyonundaki gibi bırakmadık, Türkçe haliyle yazdık. Metnin daha iyi anlaşılması için gerekli gördüğümüz birkaç yere açıklamalar ekledik. Bunlar dipnotta belirgin bir işaretle [] içerisinde gösterilmiştir. Codrun'un makalesindeki dipnotlarda, bazı durumlarda eksik görünseler de herhangi bir değişiklik yapmadık. Bunun yerine, başlıkları parantez içinde Romence'den Türkçeye çevirdik. Dipnotları orijinal halleriyle bıraktık ve değiştirmedik.

⁵ Örneğin, 26 Haziran 2018'de Bükreş'teki "Yunus Emre" Türk Enstitüsü tarafından Romanya Milli Kütüphanesi'nde düzenlenen sergi (Nasui, 2018).

Kaynaklar / References

- Ağanoğlu, H. Y. (2015). *Tuna Nehrinde bir Yitik Vatan. Adakale*. İz Yayıncılık.
- Ali, A. (1934). *Monografia insulei Ada-Kaleh*. Scrisul Românesc.
- Ali, A. (1937). *Monografia insulei Ada-Kaleh*. Artele Grafice "Datina".
- B., A. (1934). "Povestea insulei Ada-Kaleh". *Realitatea Ilustrată*. Nr. 390, pp. 10-12.
- "Biblioteca Română din Freiburg este o comoară". (2014). Mihaela Toader ve Alexandru Dumitru Filimon tarafından Neagu Djuvara ile yapılan mülakat. *Dilema Veche*. Nr. 554, 25 Eylül – 1 Ekim 2014, <https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/tilc-show/biblioteca-romana-din-freiburg-este-o-comoara-595532.html>.
- Blasen, V. P. H. (2014). "Mustafa Bego, türkischer Nargileh-Raucher und ungarischer Nationalheld: nationale Aneignung und internationale Vermarktung der Insel Ada-Kaleh". *Spiegelungen*. No. 2, pp. 7-29.
- Călinescu, R. (1940). *Insula Ada-Kaleh. Schiță monografică*. Tipografia ziarului „Universul”.
- Cojocaru, E. (1990). Les Turcs d'Ada-Kaleh". Paul H. Stahl (ed.), *Études et documents balkaniques et méditerranéens* (pp. 15-26). Tome 15.
- Cordun, V. (1967). "Bektaşismul în Ada-Kaleh (Miskin Baba – "Sfântul murdar")". *Comunicări. Seria etnografică*. V, pp. 1-39.
- Cordun, V. (1968). "Din aspectele etnoiatriei la Ada-Kaleh". *Comunicări. Seria etnografică*. VIII, pp. 1-47.
- Cordun, V. (1971). "Les saints thaumaturges d'Ada Kaleh". *Turcica*, III, pp. 100-116.
- Do Paço, D. (2024-2025). "Once Upon a Time Ada Kaleh: Introduction to the Danube Society, 17th-20th Century". *New Europe College Yearbook*, Tome 2, pp. 105-144.
- Dragomir, I. (1936). "Dela Nistru până la Tisa. În ținutul Pandurilor. XIV. Dela Mischin Baba la Ali Kadri". *Universul*, Nr. 32, 02 Februarie 1936, p. 9.
- Hertz, A. Z. (1971). "Ada Kale: The Key of the Danube (1688-1690)". *Archivum Ottomanicum*. 3, pp. 170-184.
- Hertz, A. Z. (1972). "Armament and Supply Inventory of Ottoman Ada Kale, 1753". *Archivum Ottomanicum*, 4, pp. 95-171.
- Hertz, A. Z. (1980). "The Ottoman Conquest of Ada Kale, 1738". *Archivum Ottomanicum*, 6, pp. 151-210.
- Juan-Petroi, C. (2005). *Ada-Kaleh. Monografia unei insule scufundate și a comunității care a locuit-o*. Editura Elvan.
- Lungulescu, G. (1932a). "Un Buda mahomedan în insula Ada-Kaleh". *Universul*. Nr. 222, 14 Augustos 1932, p. 5.
- Lungulescu, G. (1932b). "Întâmplările minunate din Ada Kaleh". *Universul*. Nr. 226, 18 Augustos 1932, p. 6.
- Lupi, G. (1932). "Ada Kaleh, insula fermecată". *Neamul Românesc*. Nr. 257, 17 Noiembrie 1932, pp. 1-2.
- Negru, M. (1923). "La Orșova și Adakaleh. Însemnările unui călător XI". *Universul*. Nr. 300, 25 Noiembrie 1923, p. 1.
- Nasui, C. (2018). Insula Ada Kaleh prinde viață la o jumătate de secol de la scufundare. *Modernism*. <https://www.modernism.ro/2018/06/25/insula-ada-kaleh-prinde-viata-la-o-jumatate-de-secol-de-la-scufundare/#:~:text=realizat%20de%20lect.,Institutul%20%20%9EYunus%20Emre%20%9D%20Bucure%20%99ti..>
- Omer, M. (2019). "Emigrarea din Ada Kaleh: o încercare de evadare dintr-un paradis fiscal în perioada interbelică". *Analele Universității Ovidius - Seria Istorie, Științe Politice, Relații Internaționale și Studii Eropene, Studii de Securitate*. Nr. 16, pp. 63-73.

- Oprişan, I. (2005). "Descoperirea unui mare savant". Val Cordon, *Timpul în răspăr. Încercare asupra anamnezei în basm*. Editura Saeculum I.O.
- Popescu-Judet, E. (2002). Adakale: Geçmişteki Bir Türk Adası, *Türkler*, cilt 12, ss. 564-575. Yeni Türkiye Yayınları.
- Taşğın, A. (2018). *Romanya Müslümanları. Kızılbaşlar, Babalılar, Bektaşiler İsimli Risale Üzerine*. Çizgi Kitabevi.
- Toader, M. (2015). "Freiburg suna ca o făgăduință: cetatea liberă"! Povestea unei biblioteci românești din exil - mărturie a culturii române în Occident". *Adevărul*. 02.05.2015, <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/freiburg-suna-ca-o-fagaduinta-cetatea-1619744.html>.
- TVR. (10 Aralık 2015). *Insula Ada Kaleh, tărâmul pierdut*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=EpQhKZdr6ww>.
- Țuțui, M. (2010). *Ada-Kaleh sau Orientul scufundat*. Noi Media Print.
- Urseanu, F. (1956). "Pe insula Ada-Kaleh". *Flacăra*. Nr. 17, pp. 18-19.

Ekler / Appendices

Ek 1

Cordun, V. (1967). "Bektaşismul în Ada-Kaleh (Miskin Baba – "Sfîntul murdar)". *Comunicări. Seria etnografică. V, pp. 1-39.*

Adakale'de Bektaşilik (Miskin Baba – "Kırlı Evliya")

Hoş ol ki demi ecel gelüp bade-i inap
Sermest yatani kabirde ta ruz-i hesap
Gavgay-ı kıyamette durani mest ve harap
Ne fikri hesap ne pervay-ı azab.
Bin iki yüz yetmiş beş sene-i hiciriyesinde vefat eden Buharalı Miskin Baba'nın canı saz ola.

Ömer Hayyam'a layık mezar taşı kitabesi olarak işlenmiş bu dikkat çekici rubai, tercümede orijinalinin güzelliğine büyük bir zarar vererek aşağı yukarı şöyle aktarılabilir:

"Ölüm saatinin beni gözlerimin önünde bir kadeh saf şarapla bulması hoş ve iyidir/
Bir sonraki yargılanmaya kadar içkiden başım dönerek mezarda yatmak/
Ve günün savaşında, bütün ölümler dirildiğinde, sarhoş olmak/
Ve yüce hesaplaşmanın bütün düşüncelerinden ve cezanın bütün korkularından kopmak."
"Hicri 1275 yılında ölen Buharalı Miskin Baba'nın ruhu şad olsun!"

Dörtlükten sonra, tarih yazılıdır. Hicri 1275 yılı, çağımızın 1858-1959⁶ yılına tekabül eder ve bu kitabeyi taşıyan türbe, kalenin devasa duvarlarının dışında, Adakale'de bulunmaktadır.

Miskin Baba'nın yaşamı boyunca ve hatta ölümünden sonra bile kerametler gerçekleştirdiği söylenir; bu nedenle "adanın bu veli koruyucusu, adallıların ve hatta çevredeki Hıristiyanların inançlarına göre büyük önem taşıyordu. Her akşam yaşlı kadınlar, dileklerinin gerçekleşmesi için mezarının başında mum yakarlardı."⁷

Yankısı devam edip etmediğini araştırmak için en yakın kent olan Orşova sakinlerine sorduk:

"Ada'ya girerken sağda, Ada-Kale'de bir aziz var. Bir nevi onların kahramanı, bir yerlerden gelmiş ve adada mucizeler yarattığı söyleniyor." (M.D., 57 yaşında).

"Miskin Baba bilge bir adamdı," diyor yaşlı bir Orşova sakini (B.I., 66 yaşında).

Kız kardeşi onu bir nevi Petrache Lupu⁸ olarak görüyor ve ekliyor: "Bir dileğiniz varsa, o gerçekleştirir. Genç kızlar evlenmek için ona gider, mezarında mum yakarlardı," ve aynı zamanda "birçok kişinin gerçekten evlendiği" görüşünü dile getiriyor...

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Orşova'ya yerleşen yabancı kökenli bir kişi (K.E., 60 yaşında) de onu bir aziz olarak görüyor. Ancak onun hakkında bildiği tek şey "bir hayırsever" olduğu. Orşova doğumlu bir başka kişi (L.R., 38 yaşında), ünlü Matei Grieser'in yanı sıra şehirde başka bitki uzmanları olup olmadığını sorduğumuzda şu yanıtı veriyor:

"Yüz yıl veya daha önce Ada-Kale'de bir Türk vardı. Bütün bitkileri bilirdi."

6 [Büyük ihtimalle bir yazı hatası ve doğru şekli 1859'dur.]

7 Ahmet Ali, *Monografia insulei Ada-Kaleh*, Scrisul Românesc, Craiova, 1934, p. 31.

8 [Asıl adı Petre Gheorghe Luca olan Petrache Lupu (1907-1994) Romanya'nın Maglavit yerleşim yerinde yaşayan bir çobandı. 1935'te kendisine bir dizi ilham geldi. Lupu'nun ilham aldığı yerde birçok kişi çeşitli hastalıklardan kurtulduğunu iddia etti. Daha sonra aynı yerde, bugün hala faaliyette olan bir manastır inşa edildi.]

Daha önce yayınlanmış bilgilere dayanarak, A. Decei'nin⁹ *Encyclopédie de l'Islam*'da Ada-Kale adasına ayrılmış yazısında Miskin Baba ziyaretgâhından (Müslümanların ziyaret yeri) bahsettiğini biliyoruz. Yazıda, Miskin Baba'nın Türkistan'dan gelen ve adada ölen bir derviş olduğu belirtiliyor.¹⁰

Bu dervişin mezarı aslında "son Sâ mânî prensinin" mezarıymış... Özbek Sâ mânîlerin bu kadim hanedanı, soyunun son temsilcisi ve mezarı bu adada bulunan prensin, Hint Brahmanların shanthi dedikleri, yani gönül huzuru anlamına gelen şeyi bulmak için, tahttan çekilerek dünyayı gezmeye başladığı 1786 yılına kadar varlığını sürdürdü.¹¹ Uzun seyahatlerin sonunda Buhara'dan ayrılan derviş şehzade, Belgrad'da Türk yönetiminin katılığını yumuşatan bir etken olarak oldukça uzun bir süre kadılık makamında bulunduktan sonra, adaya yerleşti.¹² Hayatının geri kalanını burada "harika şifalı ilaçlar yaparak" geçirdi. Kısır kadınlara annelik mutluluğunu verdi... Kadınlar ve hastalar, ünü her yere yayıldığı için, uzaklardan ziyarete gitmek üzere ona gelirlerdi. Ve o, genellikle adanın velinimeti olduğunu kanıtladı.¹³

Yukarıda aktardığımız bilgilerin basında yer aldığı yıl içerisinde, herhangi bir ek bilgiye rastlamadığımız bir yazı daha yayımlanmıştır.¹⁴ Her iki çalışmada, üzerindeki paçavralara rağmen prensin adalılar tarafından hemen tanındığını gösteriyor. Adanın eski imamı Ahmed Ali'nin aktardıklarına göre prens gizlice gelmiş ve adalılar gerçek kimliğini ancak bir yabancıнын ziyareti sayesinde öğrenmişler. "Miskin Baba ile yabancı ziyaretçi arasındaki konuşmanın Farsça geçmesi" dikkat çekicidir.¹⁵

1967 yazında, yani materyalimizin bir kısmı toplandıktan sonra, adanın mevcut imamı, Romanya müftüsünün isteği üzerine, ziyaretgâh girişinde sergilenmek üzere, adadan geçen çok sayıda turistin kullanımına sunulmak üzere bir metin hazırladı. Dahası, bu metnin görüşülen kişilerin üzerindeki etkisi ancak ikinci saha çalışması döneminin sonlarına doğru hissedilmeye başlandı. Bu metin, Hindistan'dan bir araştırma gezisinden döndükten sonra, kendisini huzuru bulmak amacıyla küçük bir ada aramaya iten bir rüya gören Sâ mânî Prens'in engin kültürünü ("felsefe, edebiyat, botanik ve tıp") vurgular - metinde, yukarıda karşılaştığımız shanti terimi kullanılmıştır. Belgrad'dan geçiş de belirtilmektedir; bu kaynağa göre "kale komutanıyla yaşadığı bir anlaşmazlıktan sonra" Miskin Baba adını alarak adaya gelir. Şimdiye kadar aktardığımız materyallerden daha da kesin bir şekilde, İmam Recep Salih'in metni şunu vurgulamaktadır:

"Adada bulunduğu süre boyunca onun başlıca kaygısı Alion¹⁶ dağlarına seyahat etmektir... Orada her türlü şifalı bitkiyi topluyor ve bunları hastalara ve sıkıntı çekenlere ücretsiz dağıtıyordu."

Bu metnin yazarı, 1938'den başlayarak kısmen Ahmet Ali'nin monografisine, kısmen de kendi topladığı materyallere dayandığını bildiriyor. Miskin Baba'nın ölüm tarihi ("111 yıl önce"), başlangıçta alıntıladığımız mezar taşından alınmıştır; ancak burada doğum yılı belirtilmemiştir. Ayrıca, şehzadenin adaya varış yılı da bilinmemektedir. Ancak Hafız Üzeyir'in¹⁷ anlatısından çıkarabildiğimiz kadarıyla, şehzadenin 1786'da 36 yaşında tahttan feragat etmesi nedeniyle doğum tarihi 1756 olmalıdır. Bu da 100 yaşın üzerinde öldüğü anlamına gelir. Adaya varış yaşıyla ilgili elimizdeki tek bilgi, "geldiğinde

9 [Aurel Decei (1905-1976) Rumen Türkolog ve diplomat. Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine önemli eserlerin yazarıdır. Romanya'daki komünist rejime karşı çıkmış ve idam cezasına çarptırılmıştır. 1964'te serbest bırakılmış ve hayatının sonuna kadar Romanya Akademisi'nin N. Iorga Tarih Enstitüsü'nde çalışmıştır.]

10 *Encyclopédie de l'Islam*. Nouvelle Edition, cilt I. Leiden-Paris, sene yok.

11 George Lungulescu, "Un Buda Mahomedan" (Müslüman bir Buda), *Universul*, Nr. XLIX, 221, 13.8.1932. Bu makale, aynı yıl "Universul"de yayınlanan üç makalelik serinin bir parçasıdır. Diğer ikisi şunlardır: "Ostrovol mitologic: Ada-Kaleh" (Mitolojik Ada: Adakale), Nr. 220, 12.8.1932 ve "Întâmplările minurante din Ada-Kaleh" (Adakale'deki Harika Olaylar), Nr. 225, 17.8.1932. Yazar, 1916'dan itibaren adayı sık sık ziyaret etmiş ve bilgilerini "Viyana imparatorunun da özel bir sempati gösterdiği, kültürlü ve birçok yabancı dile hâkim yaşlı ve bilgili hoca Hafız Üzeyir'den almıştır. Eylül 1967'de tarafımızdan da ziyaret edilmiş ve kendisiyle röportaj yapmamıza izin verme nezaketini göstermiştir.

12 Un Buda Mahomedan.....

13 George Lungulescu, *Întâmplările minurate*

14 Gino Lupi, "Ada-Kaleh, insula fermecată", tercüme I. Berciu, *Neamul Românesc*, Tome XXVII, Nr. 257, 17.XI.1932.

15 Ahmet Ali, a.g.e., s. 31.

16 [Orşova kasabasının yakınında yer almaktadır. Günümüzde Demir Kapılar Milli Parkı'nın bir parçasıdır. Tepe, Tuna Nehri'ne göre 200 metre yüksekliktedir.]

17 George Lungulescu, "Un buda mahomedan...."

yaşlıydı" (G.L., 75 yaşında). Bu ifade, onu yaşlı olarak gören tüm görüşülen kişiler tarafından dolaylı olarak doğrulanmaktadır.

Söylenildiğine göre prens tahttan çekildiğinde, Buhara'da gerçekten de bir Özbek hanedanı vardı: Mangıt hanedanı. Bu hanedan, kısa bir süre önce Astarhan Hanedanlığı'nın (1599-1735) yerini almıştı. Dolayısıyla, Adakale'nin tüm rivayetlerinde belirtildiği gibi bir hanedan değişikliği yaşanmıştı. Ancak Sâmânîler 999'da ortadan kalktı.

Mevcut imamın başlıca bilgi kaynakları Nazmi Salih ve Behçet Süleyman olmuştur. İmama göre Süleyman, "Miskin Baba'yı çok iyi tanıyordu ve babasıyla arası iyi olduğu için hayatını ona anlatıyordu". Behçet Süleyman'ın doğum tarihini resmî belgelerden tespit etmeye çalıştık. Adakale belediyesi nüfus kayıtlarına göre 1941 yılında 97 yaşında vefat etmiş yani Miskin Baba öldüğünde 14-15 yaşındaymış. Arap harfleriyle yazılmış başka bir kayıt ise doğum tarihini hicri 1270, yani miladi 1854 olarak gösteriyor. Nazmi Salih daha gençti ve Miskin Baba'yı hayattayken görmemişti. Ancak birçok görüşülen kişi, Behçet Süleyman'ın çağdaşı olduğunu belirtmiştir: "Behçet Süleyman, Miskin Baba'yı tanıyordu. Babam da tanıyordu" (F.Ü., 77 yaşında). "Miskin Baba'yı sadece Behçet tanıyordu" (A.S., 66 yaşında).

Bu nedenle, araştırmamız sırasında, Miskin Baba'yı bizzat tanıyan kişilerden duymuş olan kişilerle görüşmeler yapılabilirdi. Adadaki münzevinin anısının yerli halk arasında oldukça canlı tutulduğu görüldü. Genel olarak bilinen ve birçok açıdan otuz yıldan uzun bir süre önce kaydedilenlerle örtüşen rivayetler, dikkate değer bir bütünlük sergiliyor. Muhtemelen Miskin Baba'nın ölümünden çok kısa bir süre sonra özümstedikleri fantastik unsurları bile titizlikle kullanarak burada incelemeye koyduğumuz yön de dâhil olmak üzere, onun kişiliğine dair değerli belgeler oluşturuyorlar.

*

Bir evliyanın mezarına son derece aykırı görünen bu mezar taşı, aslında bir gerçeği kaydeder. Adanın tüm sakinleri, Miskin Baba'nın Muhammed'in yasakladığı içkiyi kimseden saklamadan içtiğini günümüzde bile bilir. Miskin Baba'nın kim olduğu sorusuna verilen "O bir din adamıydı" cevabı kadar klişe bir şekilde, alkol içtiği de belirtilir. Görüşülen bir kişi (O.M., 69 yaşında) anlatısına "Miskin Baba bir evliyaydı..." sözleriyle başlar ve kısa süre sonra şu nitelemeye gelir: "Pis ve ayyaştı." Bu olguyla bağlantılı birkaç anekdot da anlatılır:

"Yukarıda bir sığınak üzerine oturur ve şişeyi aşağı atardı, şişe kırılmadan yere düşerdi. Bir çocuğu fırını olan ve içinde de alkol de bulunduran bir Sırp'a gönderirdi."

Aynı zamanda görüşülen kişi, başını merkezdeki mevcut kafeteryanın karşısındaki bir eve doğru çevirir (H.N., 56 yaşında). Veya:

"İçmeyi severdi, onun için fıçıda her zaman ıtuică¹⁸ bulunurdu. Gidip ıtuică istediğinde ve hancı 'bitti' dediğinde, 'Git, musluğu aç' derdi. Ve gerçekten de ıtuică akardı, ama sadece onun için. Başkaları için akmazdı. Bak işte, o inançlıydı" (R.H., 56 yaşında).

Göreceğimiz gibi şu anlatım da önemlidir:

"Burada çok içki içen bir adama: İçkiyi bırak! deniyor. Adam da: Ben Miskin Baba'nın oğluyum! diye cevap veriyor. Örneğin İbrahim Ali de böyle derdi. Sade bir adamdı, yaklaşık 10 yıl önce öldü. Adada çok içki içenler: Beni Miskin Baba'nın yanına gömün, yanıma da şişelerce ıtuică koyun, diyorlardı. Rıfat Bektaş orada gömülü, kendisi rica etti, Miskin Baba'ya sempati gösteriyordu." (T.L., 70 yaşında).

Bu bilginin özel önemi iki açıdan kaynaklanıyor. Birincisi, burada "Miskin Baba'nın oğlu" olarak anılan İbrahim Ali'nin Adakale'deki ziyaretgâhın inşa edilmesine neden olan bir rüya görmüş olması. İkincisi, bazı insanların Miskin Baba'nın yanına gömülmek istediğinden bahsedilmesidir. Bu konulara, alkol tüketiminin önemi de dâhil olmak üzere, daha ayrıntılı olarak döneceğiz. Şimdilik, alkol detayından bahsederken adalıların hiçbirinin herhangi bir eleştiri imasında bulunmaması önemlidir. "O kutsal bir adamdı" veya "inancı vardı" diyerek onu her türlü konformist ahlâk anlayışının üstüne koyuyorlar ki bu da bize adalıların psikolojisine dair değerli bir gösterge gibi görünüyor.

¹⁸ [ıtuică, eriklerin fermente edilip damıtılmasıyla elde edilen geleneksel bir Romen alkollü içkidir.]

Alkol tüketimiyle birlikte Miskin Baba'nın bir diğer karakteristik özelliği de "kirli" olmasıdır; bu, yerlilerin "miskin" terimini anlama biçiminden kaynaklanmaktadır: "Miskin Baba, kirli baba anlamına gelir" (K.G., 21 yaşında). Başka bir görüşülen kişi (F.U., 77 yaşında), Miskin Baba'nın hayattayken gerçekleştirdiği kerametlerden birini (aslında çok yaygın bir masalın konusu olan bir keramet) anlatırken münzevinin çocuksuz bir adama bir elma verdiğini ve bunun yarısını karısının yiyeceğini söyler. "Ama karısı kirli diyor, o halde miskin kirli demektir". Adalılar terimin gerçek anlamının bu olduğuna o kadar ikna olmuşlardır ki sıfatı hafifletmeye çalışırlar: "Evlenmemiş bir adamdı, çocuğu yoktu, ona bakacak bir karısı da yoktu, yalnızdı" (O.M., 69 yaşında). Elma olayıyla ilgili olarak da şu açıklamayı duyarız: "Çok kirli değildi ama yaşlıydı ve karısı yoktu" (K.G., 21 yaşında).

İmam Recep Salih'in metninde terim "yaşlı münzevi" olarak çevrilmiştir; bu nedenle, kavramın adadaki Müslüman inanan kitleler arasında çok yoğun bir şekilde yayılmadığını görebiliriz; ancak elbette daha kültürlü kesimlerde bu karışıklık yaşanmaz. Dahası, doğru anlayış, adada 20 yıldır yaşayan, Türk dininden ve milliyetinden olmayan bir kişiye de ulaşmıştır: "Aslında adı, sanıldığı gibi kirli değil, lütuflu bir adam anlamına gelir" (L.G., 72 yaşında). "Miskin" kelimesi, Hammurabi kanunlarında, tüm haklara sahip zengin vatandaşlar ile köleler arasında bir ara konumda bulunan özgür insanlardan oluşan bir topluluğu ifade eden Asurca Muskenü kelimesinden gelir. Arapçada terim, yoksul anlamında benimsenmiş ve buradan İtalyancaya - günümüzdeki aşağılık¹⁹ anlamında - meschino olarak geçmiştir. Kuran'da ise kelime, müminlerin yardım etmekle yükümlü olduğu kişiler listesinde yer alır. Yoksul anlamından, bir yandan kolayca alçak (Gino Lupi'de "yaşlı alçak", a.g.e.) anlamına, diğer yandan da bir münzevinin olması gerektiği gibi alçakgönüllü anlamına geçilebilir.²⁰ Dolayısıyla, Adakale adalılarının verdiği anlamın haklı bir anlamsal temeli vardır.

Dolayısıyla çelişkili "kirli evliya" sıfatının kökeni açıklanabilir. Göreceğimiz gibi bu sıra dışı mezar taşının da bir açıklaması var. Derviş prensin Demir Kapılar'daki adaya yerleşmesinin nedenini araştırmaya başlayarak bunu daha iyi anlayacağız.

Yerli halkın görüşüne göre kararın özel bir önemi yoktu. Nitekim, mezarın şimdiki bekçisi (H.Y., 45 yaşında) şöyle diyor:

"Üç kardeştiler: Miskin Baba, Budapeşte'de Gül Baba ve Belgrad'da Ali Baba. Miskin Baba tahtı miras almak istemedi: 'İhtiyacım yok,' dedi. Ayrılırken bir koyun postuna binip su yoluyla Orşova'ya geldi. Balıkçılar ona, 'Nereye gidiyorsun baba?' diye sordular. Miskin Baba onlara şöyle cevap verdi: 'Adakale adasında bir avuç insan olduğumu duydum'. Adakale'ye vardığında, 'Buraya geldim, burada kalacağım' dedi."

Başka bir görüşülen kişi (R.H., 56 yaşında) de aynı şekilde konuşuyor:

"Miskin Baba Buhara'dan geldi. Bir prensti. Üç kardeştiler: Ali Baba Belgrad'a, Gül Baba Budapeşte'ye gitti ve Miskin Baba Buhara'dan kovuldu ve burada kendine bir yer buldu."

Başka bir rivayete göre ise gezgin şehzadenin adaya yerleşmesi dostluk bağları sayesinde olmuştur:

"Miskin Baba, Fethu'l-İslam'a, yani Kladova'ya geldi; orada kaldı ve kayınvalidemin oradan olan akrabalarıyla ve oradaki hocalarla dostluk kurdu. Bu dostluk bağları sayesinde Miskin Baba buraya, Adakale'ye geldi" (H.M., 56 yaşında).

Ahmet Ali'nin monografisinde,²¹ gezgin prensin Vidin'e doğru yola çıktığı, ancak "yolda kalıcı olarak yerleşeceği adayı gördüğü ve yönetici tarafından iyi karşılandığı" şeklinde bir rivayet yer almaktadır. Recep Salih'in metninde bahsedilen rüyadan kaynaklanan adanın önceden belirlenmiş bir kaderi olduğu fikri, Bükreşli görüştüğümüz kişi (G.L., 75 yaşında) tarafından geliştirilmiştir. Görüşülen kişi adaya yedi kişinin yerleştiğini, hepsinin "Baba" unvanını taşıdığını ve her birinin burada yerine getirmesi gereken bir misyonu olduğunu ekliyor. Bunlardan ilki, adaya gelen ve "bugün Aziz Paraskeva şapelinin bulunduğu yerdeki sığınaklardan birisini seçen" Ali Koç Baba'dır. Kendisine

19 [Romence'ye "meschin" şeklinde geçmiş ve "aşağılık" anlamını taşımaktadır.]

20 Cf. Houtsama M. et alia. Encyclopédie de l'Islam, 1936.

21 A.g.e., s. 31.

hiçbir şey istemeden, yerlilere hastaları göndermelerini söylemiş - böylece tıpkı Miskin Baba gibi halkın tıbbi bakımıyla ilgilenmiştir. İkincisinin adı İsmail Baba, altıncısının adı ise yani Miskin Baba'nın doğrudan selefi olan Salkım Baba'ydı. Görüşülen kişi diğerlerinin isimlerini hatırlamıyor, ancak her birinin "özel bir özelliğe sahip olduğunu" belirtiyor:

"Her biri adanın imamını çağırır ve ona kendi ölümünün tam gününü ve saatini bildirirdi. Şöyle derdi: Halefim tam o saatte gelecek, nereden geldiği bilinmiyor, ama onu mutlaka tanıyacaksınız."

Bu yedi kişiden Salkım Baba'nın adı, bugün ada sakinlerinin anlatılarında tekrar karşımıza çıkıyor. Hakkında hiçbir şey bilinmiyor; sadece isminin bir salkım ağacının altına gömülmesinden geldiği biliniyor (H.N., 56 yaşında ve R.H., 56 yaşında). Yeri günümüzde adanın güneybatı ucunda, eski kahveci Salim'in avlusunun çitinden Sırp kıyısına doğru sarkan, mum yakmak için bir fenerle işaretlenmiştir. Salkım ağacının çok uzun zaman önce yaşlandığı için kesildiği söyleniyor. Yerliler tek ağzla "ada evlialarla dolu" diyor. Görüşülen kişilerden biri bize, içlerinden Bıçak Baba'nın (başka bir rivayette: Kılıç Baba) gömüldüğü yeri gösterdi. Hakkında, II. Dünya Savaşı sırasında Alman uçaklarının adaya attığı bombaları gökyüzünde beliren yeşil bir el şeklinde temizlediğine dair bir efsane dolaşiyor. Adada gömülü olan şu evliaların isimleri de geçmektedir: Ateş Baba, Eren Veren Baba ve Sarı Saçlı Baba (başka bir rivayette: Sarı Saçlı Sinan Dede). Dolayısıyla Miskin Baba dışında adada beş evliyanın daha ismini kaydedebildik. Belki de basit bir tesadüftür ki, Ali Baba'yı ("üç kardeşten" biri) Ali Koç Baba ile özdeşleştirsek, Adakale'ye yerleşmek için art arda gelen yedi "Baba'nın sayısını elde ederiz. Her halükârda, bu evliaların -elbette olası açıklamalarla- bir şekilde Miskin Baba'nın selefleri olduğu varsayımı bize hiç de dışlanmış görünmüyor. Sonuç olarak böyle bir varsayım, Adakale adasının bazı Müslüman misyonerler için gözde bir yer olduğu sonucuna varmamızı sağlıyor. Miskin Baba'nın en yakın ilişkisi içinde olduğu Kladovalı hocanın da muhtemelen üyesi olduğu bir tarikatın varlığı fikri giderek daha belirgin hale geliyor.

Bu ilişkiler hakkında, adada yalnızca aralarında yapılan ve önce ölenin diğeri tarafından gömüleceği antlaşmasının hatırası korunmuştur. Miskin Baba'nın Kladova'da kaldığı süre boyunca ikisi arkadaş olmuşlardır. Ancak bu basit dostluk bağı adalılara tatmin edici gelmemektedir. İçlerinden biri daha yakın bir bağlantıyı yansıtacak bir terim aramaktadır: "Kladova'da Miskin Baba'nın bir kardeşi veya bir dostu vardı" (H.M., 52 yaşında). Bir diğeri ise Kladova'daki hocanın ısrarla Miskin Baba'nın "babası" olarak adlandırmaktadır (A.S., 66 yaşında); elbette bu, "manevi baba" gibi bir şey anlamına gelmektedir. Manevi bir bağlantıya yapılan gönderme, diğer görüşülen şahıslarda da de görülmektedir. Bükreş'te yaptığımız ek araştırmalar sırasında, görüştüğümüz G.L. bize şunları söylüyor:

"Kladova Hocası, tıpkı Budapeşte'deki gibi kutsallığıyla büyük bir üne sahipti. Tuna Nehri üzerinde çok uzun bir geleneğe sahipti. Aslında buralar onların tekkeleriyle dolu. Elbette Orşova'nın karşısındaki Tekija²² kasabası da adını bu tür bir tekkeden alıyor. Bunlar büyük mistiklerdi."

Bildiğimiz gibi tekke Müslüman derviş manastırır ve "Budapeşte'deki", Miskin Baba'nın diğeri iki "kardeşinden" biri olan Gül Baba'dır. Bu kişi gerçekten de var olmuştur ve mezarı Budapeşte'dedir. Evliya Çelebi'ye göre, Fatih Sultan Mehmet'ten (İstanbul'un fatihi Sultan II. Mehmet) başlayarak Kanuni Sultan Süleyman'a kadar birçok savaşa katılmış ve Budin Kalesi'nin fethi için yapılan savaşlarda şehit düşmüş bir Türk kahramanı olan bu kişi, Kuzey Anadolu'daki Merzifon doğumlu bir Bektaşî dervişidir.²³ Ancak 1541'de öldüğü için Miskin Baba'nın ne kardeşi ne de çağdaşı olması mümkün değildir. Ada sakinlerinden biri (G.İ., 70 yaşında) bir seyahatnameye sahiptir ve yazarın Gül Baba'nın türbesine yaptığı ziyareti anlatan bir bölümde ilgili tarihsel bilgiler yer almaktadır. Ada sakinleri bu türbe hakkında bazı ayrıntılar verebilirler:

"... Budapeşte'de, merkezde, tenekeyle kaplı büyük, yuvarlak bir evin bulunduğu yeredir. Etrafında çiçeklerle, güllerle dolu geniş bir bahçe vardır" (R.H., 56 yaşında).

²² [Tekija, Sırbistan'da, Romanya'nın Orşova kasabasının karşısında bulunan bir köydür. Köy, 1960'larda Demir Kapılar I hidroelektrik santralının inşasıyla Adakale gibi sular altında kalmıştır. Daha sonra mevcut yerine yeniden inşa edilmiştir.]

²³ İbrahim Alâettin Gövsa. Resimli yeni lügat ve ansiklopedi, cilt II, 1957, Gül Baba maddesi.

Açıklama, özünde İsmail Habib'in²⁴ verdiği açıklamaya birebir uymaktadır (örneğin, çatının teneke değil, aslında kiremitten yapılmış olduğu doğrudur), ancak bu kitabın adada bulunması, kaydettiğimiz anlatıları, özellikle de üç "kardeş" ile ilgili olanları hiçbir şekilde etkilememiştir.

Gül Baba ve Miskin Baba, kardeş olamayacakları için Adakale rivayetinde aslında manevi bir kardeşlik, yani ikisinin de aynı derviş tarikatına mensup olduğu varsayımı doğaldır. Bükreşli bilgi kaynağımız, Miskin Baba'nın "Fars Sufi rahipleri tarikatının bir parçası" olduğunu bu nitelendirmeyi altı selefine de genişlettiğini ve bunun gerçekleştirdiği mucizeleri açıkladığını belirtiyor. Sufi mistisizmi, Miskin Baba'nın mezar taşındaki şarap övgüsünü ve Miskin Baba'nın bu övgüyü yaşamı boyunca pratikte nasıl uyguladığını da açıklayabilir. Alkolün tasavvuftaki mistik önemini göstermek için Sufilerin kutsal şiirlerinden bu mezar taşına uygun dizeler seçeceğim:

"Sarhoşluktan uzak yaşayan yaşamamış sayılır, sarhoşluğundan ölmeyen de akıllı sayılmaz."²⁵

Dahası, kutsal sarhoşluk tüm halklarca iyi bilinmektedir. Mezar taşındaki metne benzer bir başka metinden alıntı yapacak olursak, İbrani mistisizminden bir pasaj şöyledir:

"Öülerin diriliş gününde, doğrular şarap dolu kadehlerden içecekler."²⁶

Görünüşe göre işler oldukça açık ve Miskin Baba'yı bir Sufi olarak kabul edebiliriz. Ancak sorun yaratmaya devam eden birkaç durum araya giriyor. Başlangıçta İslam içinde muhalif bir dini hareket olan ve 8. veya 9. yüzyılda geniş kitlelerin feodal düzen içindeki toplumsal eşitsizliğe karşı bir protestosu olarak ortaya çıkan Sufi mistisizmi, büyük popülaritesi nedeniyle ortodoks Müslüman doktrinine, yani Sünniliğe nüfuz etti. Yukarıda alıntılıdığımız Sufi metni ile Miskin Baba'nın mezar taşındaki yazıt arasındaki tüm benzerliğe rağmen, bu dörtlüğün ana fikri, Sünnilerin temel dogması olan ahiret inancına çok sert bir şekilde saldırıyor. Bu ilk itiraz olurdu. Öte yandan Miskin Baba'nın geldiği bölgede, İslam'ın ortodoks biçimi olan Sünnilik değil, heterodoks olan Şiilik'in hâkim olduğunu hatırlayalım.²⁷ Dolayısıyla bildiğimiz gibi bir Bektaşî olan Gül Baba'ya dikkatimizi çekmek için daha da fazla sebebimiz var. İsmail Habib, Budapeşte'deki türbesini tasvir ederken türbenin granitten kesilmiş bir Bektaşî sarığı gibi görüldüğünü söyler. Türbeyi çevreleyen cami formundaki kalenin girişinde, başında gül çelengi ve elinde güllerle dolu bir tabak tutan genç bir kıza temsil eden pembe bronz bir heykel bulunur. Bu güller, tüm tasvirlerde sarığına bağlı bir gülden (bu yüzden lakabı Gül, gerçek adı Cafer'dir) ve elinde bir kılıçtan başka bir şeye sahip olmadığı belirtilen Gül Baba'ya doğrudan bir saygı duruşudur. Kız, Gül Baba'nın türbesine gülümseyerek bakar. Türk seyyah şöyle diyor²⁸:

"Burası salih bir müminin ibadeti için uygun bir yer değil, ama gül seven yaşlı Bektaşî için Bektaşî dünyasında kabul edilmiş bir günah olan gül taşıyan bu genç kız günah sayılmamalı!"²⁹

Adakale'de – şarabın sevincini anlatan ve dinin yüce hesaplar fikrini nasıl ciddiyetle kuşattığını alaya alan şiirsel bir mezar taşı; Buda'da – kutsal kahramanın mezarında, aynı zamanda bakışları ve düşünceleri, tüm ciddiyetini yitiren bir ülkenin töreninden uzaklaştırmak için tasarlanmış, nazik yüzü bir kız... Acaba bu bağlantı, "Bektaşîlerin partiyi dini bir ayin, şarkıyı dua, kahkahayı da tanrısallığı

24 İsmail Habib. Tuna'dan Batıya. İstanbul, 1935, ss. 68-71.

25 Emile Dermenghem. L'Eloge du Vin (Al Khamriya), poème mystique de Omar Ibn al Faridh et son commentaire, par Abdalghani An Nabolosi, traduits de l'arab avec la collaboration de Abdelmalek Faraj et précédés d'une étude sur la çoufisme et la poésie mystique musulmane. Paris, éditions Véga, 1931, s. 115. A.g.y. Philippe de Félice. Poisons sacrés, ivresses divines. Essai sur quelques formes inférieures de la mystique. Albin Michel, Paris, 1936, p. 19.

26 Cf. Johann Andrea Eisenmenger. Entdecktes Judenthum. Königsberg, 1711, Tome II, pp. 878-880. Aynı yazardan alıntılanmıştır.

27 Şiilik, Sünni İslam'dan sonra en önemli ikinci İslam mezhebidir. 7. yüzyıldan itibaren Irak ve İran'da yayılmıştır. Şiilerin, halifelere karşı tercih ettikleri "12 imamlı bir hanedanları" vardır. Muhammed'in damadı Ali, aralarında özel bir yere sahiptir.

28 [Cordun'un verdiği alıntı hiç de doğru değil. Daha çok İsmail Habib'deki metnin bir açıklaması gibi görünüyor. Bu durum büyük olasılıkla Cordun'un Türkçe bilmemesinden ve bazı pasajların çevirisi için başka kişilere başvurmak zorunda kalmasından kaynaklanıyor. Orijinali şöyle: "Burada sofuya namaz, hiç yakışık almaz, fakat gül seven o Bektaşî kocasına karşı gül taşıyan bu körpe: Bektaşîlik ki dünyayı haram eden ibadete haramı ibadet yapan bir şetaretti, helâl olsun!"]

29 İsmail Habib, a.g.e.

hoşnut eden bir eylem olarak ilan etmelerinde"³⁰ mi yatıyor?³¹ Bu nedenle, Adakale'de ve hatta belki de Miskin Baba civarında Bektaşilik izlerine rastlayıp rastlayamayacağımızı araştıralım. Ancak öncelikle Bektaşî tarikatıyla ilgili bazı genel kavramları hatırlatalım.

Efsaneye göre kuruluşu 12. yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan derviş Hacı Bektaş Veli'ye dayanır. Kronolojik olarak efsanenin iddia ettiği gibi Yeniçeri Ocağı'nın kurucusu olamazsa da onun adını taşıyan derviş tarikatı, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniçerilerle en yakın bağlara sahip olmuş hatta onların saflarında münhasır bir otoriteye ulaşmış ve böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir siyasi rol oynamıştır. Nitekim Bektaşiler imparatorluğun siyasi hayatına başka şekillerde de aktif olarak müdahale etmiş ve birçok derviş isyanına katılmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılmasıyla Bektaşî tarikatı da şiddetli zulümlere maruz kalmış ve ancak çeyrek asır sonra yeniden örgütlenebilmiştir. Bu faaliyetin yenilenmesi, sadece yıkılan tekkelerin yeniden inşasında değil aynı zamanda edebi düzeyde de kendini göstermiş, Bektaşilerin felsefi şiirleri, Hacı Bektaş Veli'nin Arapça yazılmış ve daha sonra Türkçeye çevrilmiş Makalat'ı ile başlayan kadim geleneklere sahiptir.

İslami ortodoks bağnazlığa karşı ve kadınların özgürleşmesi için verdiği mücadeleyle, bu ülkede demokratik reformların hazırlanmasında önemli bir rol oynayarak geleneksel misyonunu yerine getirmesine rağmen 1925'te, Türkiye'de diğer tüm tarikatlarla birlikte Bektaşî tarikatı da kapatıldı. İsmail Habib, Gül Baba'nın mezarını ziyaret ederken

"Türk ruhunun asırlardır süregelen katılığına Bektaşilik aracılığıyla yumuşattık. Bu, dar görüşlülüğü ve aptallığı küçümseyerek daha geniş ufuklar açtı. Bektaşî grupları, bağnazlığın karakteristik özelliği olan iğrençliği ortaya çıkarmayı amaçlıyordu"³² ifadelerini kullanıyor.³³

Türkiye'deki tarikatlarının lağvedilmeleri ardından Bektaşiler ana manastırları³⁴ Tiran'da olmak üzere Balkanlar'da varlıklarını sürdürdüler. II. Dünya Savaşı sırasında Arnavut Bektaşiler, Alman-faşist işgalcilere karşı direniş mücadelesinde aktif rol aldılar. Kahire'de ise hâlâ ünlü bir Bektaşî tekkesi olan Kaygusuz Abdal bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra faaliyetlerine Türkiye'de yeniden başladılar.

Dini öğreti açısından Bektaşiler, Muhammed'in damadı Ali için Şiilerle aynı kültü benimserler: "Tek Tanrı Allah'tır; Muhammed Allah'ın elçisidir, Ali de Allah'ın dostudur." En önemli dini bayramları, Muharrem ayının 1'inden 10'una kadar süren yas ve oruç geceleridir. Bunun dışında, öğretileri ve ritüelleri, İslam öncesi mistisizmden Kabala'ya, Hermetizm'e, çeşitli Hristiyan mezheplerine ve ruh göçüne (metempsikoz) kadar uzanan büyük bir senkretizm sunar. Önemli bir ritüel, bir yandan Hristiyanlığı anımsatan, diğer yandan da alkolün onlar için oynadığı mistik rolün kanıtı olan şarap, ekme ve peynirden oluşan agape'dir³⁵. Kadınlar yüzlerini gizlemeden ritüellere katılırlar. Bektaşilerin küçük bir kısmı bekârlığı tercih eder.

Bu birkaç genel bilginin verilmesi, Ada-Kale sakinlerinin Bektaşî tarikatı hakkındaki bilgisiyile karşılaştırılabilmesi için gereklidi. 40 yaş ve üzeri sakinler arasında Bektaşilik kavramından habersiz çok az kişiye rastladım. Öte yandan bu tarikat ve mensupları hakkında çeşitli bilgiler verebilecek çok sayıda kişi yok. Örneğin mevcut imam karakteristik bir özellik olarak şunu belirtiyor: "Bektaşî edebiyatı, özellikle felsefi-teolojik şiirleri ünlüydü." Ancak adadaki Bektaşilerin varlığı hakkında hiçbir şey bilmediğini de ekliyor. Sömürüye karşı toplumsal protesto yönünün de açıkça ortaya çıktığı ayrıntılı bilgi kaynağı ise 70 yaşında olan T.İ.'dir:

"Bektaşiler bir tarikattır. Hacı Bektaş Veli, kurduğu tarikatın başıydı. Bu insanlar biraz kâfirdir. Örneğin derler ki, insan dünyada yaşamak için yaratılmıştır, işkence görmek, her türlü sömürülmek için değil.

30 İsmail Habib, a.g.e.

31 [Asıl kaynakta geçen pasaj şu şekilde: "Zevki, âyin; nağmeyi, dua; gülmeyi, sevap kıldılar."]

32 İsmail Habib, a.g.e.

33 [Metinde geçen paragrafın aslı şu şekildedir: "Asırlarca zühtün katılığına, Türklüğü katıksız, bektaşilikle yumuşattık. O, darlığa ufuk, çatıklığa raks ve aptallığa kahkaha idi. Hâlâ her Bektaşî fıkrası sofuluğun kabalığını neşterliyen bir incelikti.."]

34 [Cordun'un Romen okuyucuların metni daha kolay anlamasını sağlamak için "dergâh" yerine "manastır" kelimesini kullanması muhtemeldir.]

35 [Hristiyanlıkta agape, ibadetten önce veya sonra hayırseverlik amacıyla yenen bir yemektir.]

Kadınlarla birlikte ortak yaşamayı severlerdi. Çok fazla çalışmamayı ve hayatlarını yaşamayı düşünürlerdi. Muhammed'in projesine göre dine uymadılar, orduya katılmaktan hoşlanmadılar. Yeni Türk padişahı, 1550-1600 yılları arasında, bu tarikat yüzünden 46.000 kişiyi idama mahkûm etti. Bu, aynı tarikat uğruna yapılan Şah İsmail ile savaş sırasında gerçekleşti. Tarikat, İran topraklarından başladı ve tüm Anadolu'yu kapsayacak şekilde genişledi. Anadolu halkı bu tarikattan hoşlandı, çünkü orduya katılmak ve başka şeyler yapmak zorunda değillerdi."

Görüşülen kişi Bektaşilerin sultan ordusunda savaşmayı reddetmesini, diğer yandan da sultanların bu tarikata karşı düşmanca tavrını gözler önüne seren o döneme ait bir olayı anlatmaya devam ediyor. Ardından muhabibimiz "tarikat nizamnamesi" olarak adlandırdığı şeyi anlatıyor ve Bektaşilerin bir "mescidinde" (ibadethanesinde) gerçekleşen bir orji ritüelini ve tarikat içinde başka uygulamaların da var olduğunu göstermeyi amaçlayan bir vakayı ayrıntılı olarak sunuyor. Görüşülen kişi şunları da ekledi:

"1922-1924 yılları civarında Bektaşiler hakkında her şeyi Türkiye'den aldığım bir dergiden biliyorum. Derginin her sayısında yayınlanıyordu. Ancak dergi, Türk sansürünün artık bu konuda yazı yazmayı yasakladığını duyurdu."

Görünüşe göre Adakale sakinleri arasında Bektaşilik hakkındaki bilginin yazılı bir kaynağa sahip olduğu tek iki örnek bunlar. Araştırma sırasında, bu fikirlerin olası bir yayılımını tespit edemedik. Diğer yerlilerin sahip olduğu bilgiler başka kaynaklardan geliyor. Örneğin:

"Bir tarikat, aynı zamanda Müslüman, ancak kendi fikirleri var. Herkes onlara Bektaşi Tarikatı dendiğini biliyor. Sadece kendi aralarında hangi dogmayı takip ettiklerini biliyorlardı. Hacı Bektaş Veli adında bir şair vardı, o onların lideriydi. Veli, bilgili, çok inançlı, her şeyi gören kişi anlamına gelir. Hacı Bektaş'ı Türkiye'ye giden insanlardan biliyorum" (G.İ., 70 yaşında).

Türkiye'ye seyahatler, bu tür bilgilerin yayılmasında önemli bir yoldu. Bir diğer kaynak da adaya yerleşmiş diğer ülkelerden insanlardı. Örneğin, Z.E. Arnavutluk'un Gostiva kentinde doğan ve 40 yıldır Adakale'de yaşayan 75 yaşındaki bir kişi, "Bektaşiler bir tarikattı... Onları Arnavutluk'taki Gostiva'daki büyüklerimden duydum. Onlar ortadan kayboldular." diyebiliyor.

Ve son olarak üçüncü bilgi kaynağı: "Bektaşi, hoca gibi, papaz gibi bir adamdır... Adada Bektaşilerin de olduğunu söylerlerdi" (H.M., 52 yaşında). Dolayısıyla doğal bir bilgi kaynağı da ileride göreceğimiz gibi adada yaşayan Bektaşilerdi. Adadaki Bektaşilerin mümkün olduğunca kapsamlı bir listesini oluşturmaya çalışmadan önce, yerel halkın Bektaşilik hakkında en azından büyük ölçüde bu son kaynaktan edindiği bilgileri gözden geçirelim ve aynı zamanda bu mezhebe karşı tutumlarını belirleyelim.

"Bektaşiler - Mahrem ayı diye bir ay daha kutlarlar. O zaman 10 gün su içmezler. Liderleri Hasan Hüseyin, Muhammed'in döneminden kalmış, o da su içmezdi. İsa gibi çarımha gerilmiş... Çok sayıda Bektaşi vardı... Sizin Bicérdy'niz³⁶ olduğu gibi, bizim Bektaşiler de öyle. Bektaşiler Ramazan'a uymaz, içki içerlerdi" (O.M., 70 yaşında).

Mahrem ayı Muharrem ayıdır ve bu orucun onuruna tutulan Hüseyin, halifelerin rakibi, on iki Şii imamdan biridir. Hüseyin bir şehit olarak kabul edilir. Bicérdy'nin ismine gelince - bu, adanın ilginç karakterlerinden biridir (1930'a kadar 5 yıl orada yaşamıştır), çiğ gıda tüketimine dayalı makrobiyotik bir sanatın kurucusudur. Bilgi veren kişi, bu benzetmeyi kullanarak "tarikat" kavramını öne çıkarmaya çalışıyor. Aslında benzer ifadelerle karşılaşabiliyoruz: "Bektaşiler Yedinci Gün Adventistler gibidir" (H.M., 44 yaşında). Ya da: "Bektaşiler, Romenler gibi bir halktır: çalmazlar, yalan söylemezler, dindardırlar" (F.U., 77 yaşında). Bilgi veren kişi devam ediyor: "Kilisede³⁷ toplanırlardı, birkaç taneydiler. Sabahlara kadar saatlerce kalır ve dua ederlerdi. Kilisede 10-12 ayrı odaları vardı." Görünüşe göre bilgi veren kişi burada Bektaşi tarikatını, adada da var olan Şazili mezhebi ile karıştırıyor. Şazililer bir Ortodoks (Sünni) tarikattı ve gerçekten de caminin güney kanadında, bugün

36 [Béla Bicsérdy (1874-1951), beslenmenin yalnızca çiğ meyve ve sebzelerden oluştuğu bir yaşam tarzının savunucusuydu. Fikirlerini birçok yayınlanmış eserde dile getirdi. Adakale adasında kendi prensiplerine göre yaşayan bir koloni kurmaya çalıştı.]

37 [Görüşülen kişi, muhabibine ibadet yeri olduğunu anlatmak için "cami" yerine "kilise" kelimesini kullanıyor.]

resmi ibadethanenin geçici olarak bulunduğu yerde, özel ibadetleri için özel odaları vardı. Ancak bilgi veren kişi, "Bektaşiler içki içer. Tuică içiyorlardı. Meyhaneden satın alıyorlardı. Ama çok fazla içmiyorlardı, ayyaş değillerdi. Miskin Baba da içiyordu." Görüşülen kişinin burada Bektaşiler ile Miskin Baba arasında alkolle ilgili kurduğu ilişkinin niteliğini netleştirmek için ona şu soruyu sorduk: "Miskin Baba da Bektaşi miydi?" Bilgi veren kişi sadece omuz silkti ve "İçiyordu." diye cevap verdi. Başka bir görüşülen kişi bazı kesin ayrıntıları biliyor, ancak Muharrem ayı ile Ortodoks Müslüman bayramı olan Kurban Bayramı karıştırıyor:

"Farklı gelenekleri vardı. Muhammed'in damadına bağlıydılar. Kurban Bayramı ayında yıkanmazlardı, tırnaklarını kesmezlerdi, oruç tutarlardı. Biz farklı yapıyoruz... Bu Bektaşi rejimi içki içerdi, sadece oruçluken içmezlerdi" (H.M., 56 yaşında).

Bilgi veren bir kişi Bektaşiler ile Yeniçeriler arasındaki bağlantıdan da bahsediyor:

"Bektaşiler Yeniçerilerdi. Savaşlarıyla buradan geçerlerdi. Kötülük yapılmaması gerektiğini söyleyen insanlardı. Mesela bir bağa girip üzüm yerlerdi. Sonra mendillerini asmaya bağlayıp içine para koyarlardı. Bir adama yediklerinin fiyatının üç katı kadar para bırakmışlardı. Bir lokma ekmek alan iki lokma ekmek geri koymalı derlerdi." Aynı kişi ise ekliyor: "Onlar prensti", ama daha detaylı bir açıklama yapamıyor (R.H., 56 yaşında).

Babası tarikatın bir üyesi olan 46 yaşındaki görüşülen kişi N.M. bazı ilginç ayrıntılar biliyor:

"Bektaşiler, Ali ile ilgili olan bir tarikattır. Ali, Müslümanlığı gücüyle yaymıştır, güçlü bir ordusu vardı. Tek bir Tanrı'ya inanırlar. Örneğin, Ortodoks veya Evanjelik kilisesine gidip, Tanrı'nın aynı olduğunu söyleyebilirler. Müslümanlar bunu yapmaz. Bektaşiler, örneğin Miskin Baba gibi, dünya zevklerini bir kenara bırakan insanlardır".

Görüşülen kişi bu nedenle, Ali kültüründen ve onun cesaretiyle ilgili gelenekten tam olarak bahsederken, Bektaşiliğin senkretik karakterini de açıkça ortaya koymaktadır. Burada, Bektaşiliğin bir yönünü -bu sefer zühde bir örnek olarak- örneklendirmek için Miskin Baba adının ikinci kez anılması ilginçtir. Ancak bu görüşülen kişinin sorumuza cevabı da olumsuzdur: "Miskin Baba'nın bir Bektaşi olup olmadığını bilmiyorum".

Adalıların Bektaşiliğe karşı tutumuna gelince, konformist çevrelerde bunun eleştirel olması doğaldır:

"Tarikat, bir programı olduğu için doğumları azalttı: erkek kadını sadece şehvet için tutmalı, çocuk yapmak için değil. Benim fikrim Bektaşilerin medeniyet ve yaşam yıkıcıları olduğu yönünde; dürüst çalışmıyorlar, tüm insanlarla hiçbir bağı yok. Maceralarla yaşıyorlardı." (T.İ., 70 yaşında).

Bu vesileyle, görüşülen kişinin adada herhangi bir Bektaşi'nin varlığından haberdar olmadığını da altını çizmek isteriz. Ancak genel olarak ada sakinleri Bektaşileri olumsuz bir şekilde nitelendirmiyor. Bu yönde Yeniçeriler ile Bektaşiler arasındaki bağlantıdan bahsedildiği bir örnek gördük. İşte birkaç örnek daha:

"Küfür etmiyorlardı, çok dindarlardı. Biz Müslümanlar da dindarız, ama onlar daha da dindar" (M.N., 48 yaşında).

Bu görüşülen kişi, Bektaşiler hakkında ailenin yaşlı kadınları arasındaki konuşmalardan bilgi edinmişti. Ya da:

"Bektaşiler dindardı. Camiye giderlerdi. Kadınların peşinden koşmazlardı, kötü şeyler yapmazlardı. İyi insanlardı. Her zaman dua ederlerdi, geleneklere saygı gösterirlerdi. Bektaşiler yalan söylemez, aldatmaz, zarar vermezler" (H.M., 56 yaşında).

Bu nitelendirmelere ortak bir hava veren şeyin, bu amaçla sosyal-ahlaki değerlerin (dindarlık, ahlak) stereotiplerini kullanarak olumlu bir değerlendirme yapma çabası olduğunu fark ediyoruz. Son görüşülen kişinin durumunda, ebeveynlerinin Şazili tarikatın üyeleri olması ilginçtir. Öte yandan, Ada-Kale Bektaşilerinin çok fazla sürtüşmeden kaçınmak için davranışlarını bir dereceye kadar

uyarladıkları varsayılabilir. Küçük topluluğun sosyal ve dini yaşamına resmen katılmış olmaları ve camiye devam etmeleri mümkündür. Adada bizzat tanıdığı üç Bektaşî hakkında son derece değerli bilgiler veren bir görüşülen kişi (G.İ., 70 yaşında), açıkça şöyle diyor: "Herkes gibi camiye gidiyorlardı", ancak "toplantılarını camide yapmıyorlardı" diye de ekliyor.

Şimdi adadaki Bektaşî tarikatının mensupları hakkında hangi bilgilerin korunduğuna bakalım. Bazı görüşülen kişiler adada Bektaşîlerin varlığından haberdar olmadıklarını beyan ediyorlar. Ancak onlar hakkında bilgi mevcut. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi, G.İ. şahsen üç kişiyi tanıyordu:

İsmail, marangoz olduğu için Doğramacı lakabıyla biliniyordu. Aslen Tutrakan'lıydı ve Birinci Dünya Savaşı sırasında öldü.

İbrahim, berber olduğu için Berber lakaplı. Aslen adalıydı ve 1917 civarında öldü.

Rıfat Bekteş, yine ada yerlisiydi; "Musulmana"³⁸ şirketinin kurulmasından kısa bir süre sonra öldü.

Üçü de evliydi. Görüşülen kişi, Berber İbrahim'in şu anki "Textila" deposunun arazisinde (Sfatul Popular³⁸'in karşısında) bir kahvehanesi olduğunu söylüyor. Diğer görüşülen kişiler de aynı binayı işaret ederek Berber İbrahim'in kahvehanenin sahibi olmadığını, sadece orada, gelenek olduğu üzere berberlik mesleğini icra ettiğini belirtiyorlar. Üç Bektaşî toplantılarını bu kahvehanede yapıyordu.

"Kimse ne konuştuklarını bilmiyor, bir sırda," diyor G.İ. -. Yazın, kafe kapandıktan sonra saat 7.30-8.00'den sonra toplanır, kahvehanenin bahçesinde otururlardı. Akşam 9.30-10.00'a kadar sessizce otururlardı; yaşıydılar, dini konular tartışıldılar."

Görüşülen kişi, öğretileri hakkında hiçbir şey söyleyemiyor. Bildiği tek şey,

"onların kendilerine ait bir şeyleri vardı – bizlerde de taktıkları gibi bir tür hamaili³⁹ takıyorlardı, ama üzerlerinde ne yazdığını kim bilebilir?! Bunu Berber İbrahim'in oğlundan biliyorum, o şöyle demişti: "Babam bunu almadan asla dışarı çıkmazdı."

Berber İbrahim'in Bektaşî tarikatına mensup olduğu, kahvehaneye ek olarak, yaşadığı evi de (elektrik santralinin karşısındaki ev) belirten diğer görüşülen kişiler tarafından da kesin olarak doğrulanmaktadır. Ev, bugün 68 yaşındaki annesiyle birlikte orada yaşayan Mahmud Nuri'ye aittir. Berber'le annesi tanışmıştır. İlginçtir ki bir yandan evin şu anki sahibi, üç Bektaşî'den biri olan Rıfat Bekteş'in kızının damadıdır; diğer yandan ev, aynı Rıfat'ın bir zamanlar yaşadığı evin hemen yanında (sırt sırta) bulunmaktadır. İkincisinin (ki asıl adı Rıfat Kadri'dir) Bektaşî tarikatına mensup olması şu ayrıntıyla da doğrulanmaktadır:

"Ali Kadri'nin akrabası olan Rıfat Kadri'nin Bektaşî olduğunu kesin olarak biliyorum. Bekteş Ferhat'ın babasıdır, bu yüzden, Bektaşî olduğu için çocuğa Bekteş adını koymuştur" (H.M., 56 yaşında).

Üçüncü Bektaşî Doğramacı'ya gelince, aynı kişi (G.İ., 70 yaşında) onun ölümüyle ilgili ayrıntıları aktarıyor:

"İsmail Doğramacı'nın ölümü oldukça ilginç. Hastaydı, ev gibi döşenmiş bir sığınakta yaşıyordu. İki arkadaşı yanına gitti, onları çağırmıştı. Hamamdaydı. Oradan, 'Bekleyin, geliyorum' dedi. Temiz bir elbiseyle çıktı. Onlara, 'Sizi neden çağırdım? Şimdi öbür dünyaya gidiyorum. Size veda etmek istiyorum' dedi. Diğerleri güldü: 'Bekle, daha zamanın var!' dedi. Onlara sarıldı, döşemeye (yatağa) uzandı ve öldü. Çok hasta olmamasına rağmen hamamda yürüyebiliyor ve yıkanabiliyordu. Sonra karısı geldi ve ağlamaya başladı."

Bu anlatının yedi "Baba"nın "tanıma işareti"ni hatırlattığını belirtelim.

38 [Adakale'de istikrarlı bir gelir sağlamak amacıyla, iki dünya savaşı arasındaki dönemde Romanya Hükümeti, özellikle tütün olmak üzere çeşitli ürünlerde bir dizi vergi muafiyeti tanıdı. Bu vergi muafiyetlerinden yararlanmak için, adadaki ticaretin büyük bir kısmını kontrol eden "Musulmana" Şirketi kuruldu. Şirketin başkanı Ali Kadri'ydı.]

39 [Sfatul Popular (Halk Konseyi), Komünist Romanya'da 1950-1968 yılları arasında, belediye, köy ve ilçe düzeyinde, devlet iktidarının mahalli temsilcisi olarak görev yapan, yerel, seçmeli, istişari ve yürütme organıydı.]

Bu üçünün dışında adada üç Bektaşî daha bulabildik. Bunlardan biri hakkında şöyle deniyor:

"Zehra'nın kocası Yaşer Efendi de Rifat Bekteş gibiydi... Her yeri gezerdi, zengindi, dindardı. Bektaşî kitapları da vardı, onlara ne olduğunu bilmiyorum... Önce o öldü, sonra kadın da öldü, 1935 veya 1936 civarında." (R.H., 56 yaşında).

Yaşer Efendi'ye daha sonra tekrar dönme fırsatımız olacak. Diğer ikisi hakkında da epeyce ayrıntıya sahibiz:

"Babam Nazmi Salih, Bektaşî'ydi (N.M., 46 yaşında). 1944'te vefat etti. Tüccardı. Şark malzemeleri satıyordu. Kardeşi, adayı temsil ettiği Türkiye Parlamentosu'nda⁴⁰ milletvekiliydi ve 1907'de padişahın 1904'te adaya hediye ettiği halıyı getirdi. Adı Mehmet Fehmi'ydi. O da bir Bektaşî'ydi. Ahmed Ali'nin monografisinde ondan hiç bahsedilmiyor, ancak o olmasaydı halı buraya gelmezdi. Ayrıca adanın tarihini de yazmıştı ve bu tarih birkaç yıl önce Craiova'da satıldı. İstanbul'daki askeri mezarlığa defnedildi.

Babamın babası askerdi, Türkiye'den, Kasa Kasavası⁴¹ kasabasından gelmişti. Adı Salih Çavuş'tu. Yukarıdaki mezarlığa gömülü olan babam hariç, tüm ailesiyle birlikte eski mezarlığa gömüldü."

Nazmi Salih ve Mehmet Fehmi'nin babasının asker olduğunu ve "Çavuş" adını taşıdığını belirtmekte fayda var. Çavuşlar, bildiğimiz gibi, Bektaşî tarikatının münhasır etkisi altında olan seçkin bir Yeniçeri birliğinin parçasıydı. Babasının içki içip içmediği sorulduğunda, Nazmi Salih'in oğlu şu olayı anlatıyor:

"Kimse babamı sarhoş görmedi. Bir iki kadeh içerdi ama içtiğinde - dükkânın arkasında içerdi, orada kalın bir perdeyle ayrılmış bir yeri vardı, kimse, annem bile giremezdi. Sadece bir kez sarhoş oldu - 4 Mayıs 1933'te, "Musulmana" şirketinin kuruluş yıldönümüydü, ilk kazançlar o gün dağıtılmıştı. Bugün sigara fabrikasının bulunduğu "4 Mai"⁴² lokantasında kutlama yapıldı. Bir Bektaşî türküsü çalınıyordu ve yumruğuyla çok beğendiğim gümüş bir enfiye kutusunu kırdı. Yumruğuyla birkaç kez vurarak "Allah, Allah!" diye bağırdı. Sonra insanlar onu eve götürdü. O zamandan beri kimse onu sarhoş görmedi."

Babasını anlatmaya devam eden görüşülen kişi şunları ekliyor: "Romen bir gazeteci babamı çok severdi. Onun ikinci Miskin Baba olduğunu söylerdi." Böylece, görünüşe göre tesadüfen, Miskin Baba ile Bektaşîler arasındaki bağ bir kez daha ortaya çıkıyor. Nazmi Salih'in hem mevcut imamın hem de George Lungulescu'nun önemli bilgi kaynaklarından biri olduğunu da unutmayalım. Lungulescu, Nazmi Salih'i "adadaki son derviş" olarak nitelendiriyor ve "Miskin Baba ile aynı dine mensup olduğunu, aynı Sufi tarikatına katıldığını" ekliyor.

*

Miskin Baba'nın mezarının etrafında eski bir mezarlık bulunmaktadır. Adadaki üç mezarlıktan biridir ve iki önemli özelliğe sahiptir. Birincisi, ada dışında ölen Müslümanlar buraya gömülür. Bunun nedeni, onları yerleşim yerine getirmenin, büyü yoluyla bulaşıp topluluktaki ölüm sayısında artışa neden olabileceği batıl inancıdır. Örneğin yaklaşık 10 yıl önce, Turnu Severin'deki 2 No'lu Tersane'de boğulan Köstenceli bir Türk (H.Y., 45 yaşında) buraya gömülmüştü. Öte yandan, ada sakinlerinden, ölmeden önce "Miskin Baba'nın yanına" gömülmek istediklerini dile getirenler olmuştu. Bunun çok içki içenler için söylendiğini ve aynı zamanda Rifat Bekteş'in adının geçtiğini hatırlıyoruz. Onun adadaki Bektaşîlerden biri olduğunu biliyoruz. Nasıl gömüleceğine dair talimatlar bırakmıştı:

"Vasiyetinde, kitaplarıyla birlikte Miskin Baba'nın yanına gömülmeyi istemişti. Onu gömmeden evvel, mezara bir hasır parçası yerleştirdiler, onu hasırın üzerine koydular ve kitapları da yanına bıraktılar" (F.U., 77 yaşında).

Ayrıca burada gömülü dört kişinin daha adını biliyoruz: Bunlardan ikisi, sırasıyla 10 ve 15 yıl önce ölen Üzeyir adlı kişilerdi; diğer ikisi ise 1925'te ölen ve kendi isteğiyle buraya gömülen Kamile

40 Hamayli - Bir kâğıt parçasına yazılmış bir metnin katlanarak küçük bir kılıfa konulması ve ipe koltuk altına asılmasıyla elde edilen tılsım.

41 [Büyük bir ihtimalle Osmanlı Meclis-i Mebûsan'ı kastediyor.]

42 [Yerleşim yerini tespit edemedik. Büyük olasılıkla Val Cordon röportaj yapılan kişinin bahsettiği ismi yanlış yazdı. "Kasavası" aslında "Kasabası" olduğunu iddia edebiliriz. Kanıt olmadan spekülasyon yapacak olursak, seçeneklerden biri Kaş bölgesindeki Kasaba yerleşimi olabilir.]

Recep ve Hoca Recep Derviş'tir. Bu iki kişinin Bektaşî tarikatına yakın olduğuna dair işaretler var: Kamile'nin ailesinden gelenler, adadaki Bektaşîler hakkında bize özellikle değerli ve çok sayıda bilgi sağlayabildiler ve aslen Arnavut olan ve Derviş lakabıyla bilinen Hoca Recep Derviş de bir Bektaşî olabilirdi. Nazmi Salih'e gelince, onun caminin yanındaki mezarlığa gömüldüğünü biliyoruz; Berber İbrahim ve İsmail Doğramacı'nın mezarlarının nerede olduğu hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadık.

*

Miskin Baba ziyaretgâhının inşasına gelince, Bektaşîlerin herhangi bir katkılarına rastlamadık. Daha önce de belirttiğim gibi inşaat 1931 yılında "Motor" lakaplı Ali İbrahim'in gördüğü rüya üzerine yapılmış. Adada bugün malzemeyi satın alıp işi yapan üç kişinin adı geçiyor: Balıkçı Recep, Ayduk Ahmet ve Mustafa Hasan, üçü de ihtiyaç sahibi insanlar (H.Y., 45 yaşında ve F.U., 77 yaşında). Yeni türbenin ilk bekçisi Kürt Hüseyin, ardından oğlu Mustafa Hüseyin, ardından da torunu -şimdiki bekçi Yakub Hüseyin- olmuş.

Şimdiye kadar bulgularımızı sunarken Miskin Baba adının Bektaşî tarikatıyla ilişkilendirilmesine birkaç kez rastladık. Ziyaretgâha girdiğimiz anda böyle bir çağrışımla bir kez daha karşılaşıyoruz. İçerisinden mezar taşının metnini zaten biliyoruz. 1902-1903 yıllarında kazı emrini kimin verdiğini bulamadık, sadece taşın Bulgaristan'da oyulduğunu biliyoruz: İmam Receb Salih, "O zamanlar gelenek buydu - Adakale'nin mezar taşları Bulgaristan'da oyuluyordu," diye bilgilendiriyor.

Bu mezar taşının yanı sıra, içeride duvarlarda asılı altı resim daha bulunmaktadır. Müslümanların kutsal şehri Mekke'nin alışılmış manzaraları arasında, bu resimlerden biri sıra dışı karakteriyle öne çıkmaktadır. Bektaşîlerden bahsederken "Miskin Baba'da bir fotoğrafları da var" diyen bir görüşülen kişinin (R.H., 56 yaşında) dikkatimizi çekmesiyle bu resmi inceleyebildik. Aslında bu, cam çerçeveli ve mum dumaniyle kararmış bir çizim olup, içinde üçer adamın dua ettiği iki mezar bulunan bir ziyaretgâhın içini tasvir etmektedir. Resimde askeri armalar ve iki metin yer almaktadır. Üst mezarın yanında şunlar okunabilir:

"Allah Muhamed Ya Ali Pirimiz Sırrı Sultan El-Hacı Bektaş Veli Kuddise Sırrahu El-Aziz."

Ve alt mezarın yanında şu yazı yer alıyor:

"La İlahe İllallah Muhammedun Rasullullah Ali Veliyullah Kabataşlı Mehmet Efendi."⁴³

Kabataşlı Mehmet Efendi'nin kim olduğunu öğrenemedik. Fakat daha önce bahsetme fırsatı bulduğumuz Şii inancının kutsal formülünü hemen fark ediyoruz. İlk metinde ise Hacı Bektaş-ı Veli'nin adı açıkça ortada. İmam doğul olarak şöyle dedi:

"Bunlar Bektaşî metinleri. Bilmiyorum, belki Bektaşîler adadaydı ve levhayı onlar getirmiştir. Her halükârda, Sünniler getirmiş olamaz."

Bektaşîlerin adada olduğunu biliyoruz. Bu tablonun Miskin Baba'nın ziyaretgâhına asılmasını emreden kişinin adını da bulabildik: "Yaşar Efendi'nin eşi Zehra Yaşer, ölümünden sonra tabloyu oraya koymamızı söyledi" (R.H., 56 yaşında). Görüşülen kişi bu bilgiyi 60 yaşındaki kız kardeşinden biliyor. Bu bilgiye göre tablo, Yaşer Efendi tarafından Türkiye seyahatinden getirilmiş. Dolayısıyla, 1935 veya 1936'dan (Yaşer Efendi'nin eşinin ölüm tarihi) beri Miskin Baba'nın ziyaretgâhında fark edilmeden duruyor: "Miskin Baba'ya ait hiçbir tablo hakkında bilgim yok, ancak orayı defalarca temizledim" (H.M., 56 yaşında). Hayatı boyunca cemaat içinde görev yapmış bir başka görüşülen kişi ise kesin bir dille şöyle diyor: "Miskin Baba'da bir Bektaşî tablosunun saklanmaması gerektiğini düşünüyorum"... (T.I., 70 yaşında).

**

Neden olmasın? Çünkü aynı şahıs, "Miskin Baba Bektaşî değildi, ama insanlar öyle olduğunu söylüyor" diyor - bu arada, Miskin Baba'nın bu tarikata mensup olduğuna inanılacağını söyleyen adanın tek sakini de odur.

43 [Romanya Kralı II. Carol, 4 Mayıs 1931'de Adakale'ye gelmiştir. Bu ziyaretin ardından, adanın refahını sağlayan vergi muafiyetleri uygulamaya karar verdi. Lokantanın adı muhtemelen bu anın anısına verilmiştir.]

Ancak Bektaşî tarikatının kurucusunun mezarının bir resmi Miskin Baba'nın ziyaretgâhına asılmıştı. Rifat Bekteş, ona "sempati duyduğu" için Bektaşî kitaplarıyla birlikte yanına gömülmeyi istemişti. Bektaşî Nazmi Salih hakkında ise Miskin Baba ile aynı dine mensup olduğu söylenir. Mezar taşı yazısı ortodoksluktan uzaktır. Miskin Baba'nın Belgrad'da kalışıyla bağlantılı olarak Türk yönetimi ile yerel Hristiyan halk arasındaki anlaşmazlıkları yatıştırmak için kadı olarak atandığı deniliyor - bir Bektaşî için oldukça uygun bir görev. Ayrıca Bektaşîlerin zulüm gördüğü bir dönemde Belgrad'daki yetkililerle sorunlar yaşadığı da rivayet edilir. Tüm bu anakronizme rağmen, Miskin Baba'nın kişiliği, Buda'da granit üzerine oyulmuş bir Bektaşî sarığı altında yatan Gül Baba ile yakından ilişkilidir.

"Demir Kapılar Kompleksi Araştırma Grubu" bünyesindeki "Etnografya ve Folklor Kolektifi" tarafından yürütülen araştırma Miskin Baba ile ilgili özel bir belgeye henüz ulaşamadı ancak ada sakinlerinden birisi (O.M., 70 yaşında) vasiyetinin adada olduğunu iddia ediyor. Bu gerçekten de sansasyonel bir keşif olurdu. Vasiyetin kendisi olmasa bile en azından Tuna Nehri'nin Kazanları'nın çıkışındaki küçük adayı dünyaca ünlü memleketini terk ederek hayatının geri kalanını geçirmek için seçen şehzade-derviş hakkında başka belgeler bulunabilirdi.⁴⁴ Memleketi Buhara, 10. yüzyıldan kalma mimari eserlerin günümüze kadar korunduğu, kadim kültürel geleneklere sahip, 9. yüzyılda bile o dönemin en iyi bilimsel eserlerinin kitapçılarda bulunabildiği gerçek bir müze-şehirdir; orada Firdevsi boyutları "İlyada" ve "Odysseia"nın toplamından daha büyük olan muazzam eseri "Şahname" için değerli kaynaklar bulunduğu yerdir; şehir "bilimin kaynağı" lakabıyla anılır ve o dönemde eşsiz kütüphanesinde tıp âlimi İbn-i Sina çalışmalarına başlamıştır...

Ancak Adakale, tarihte esas olarak surlarıyla bilinen küçük bir kara parçasıdır. Öte yandan, burada yerel halkın aktardığı geleneklere dayanarak özetlemeye çalıştığımız prens-dervişin kişiliği, bu adacığın yalnızca önemli bir askeri stratejik nokta olmakla kalmayıp aynı zamanda "Doğu ile Batı arasındaki bu doğal kapı"nın⁴⁵ büyük manevi savaşların stratejistlerinin de ilgisini çektiğini göstermektedir. Bugünkü cami, başlangıçta kendilerine büyük hedefler koyan ve Haçlıların demirini daha incelikli bir silah olan vaazla değiştirerek Doğu'da Hristiyanlık propagandası -inter Saracenos et alios infideles- yapan Fransiskanların bir manastırıydı. Adada, 1688 yılına kadar bir Sefarad Yahudi topluluğu da vardı.⁴⁶ Yukarıda bahsettiğim Bicsérdy'nin, ebedi hayat olmasa bile en azından biraz daha makul sınırlar içinde -500 yıla kadar!- ebedi hayat arayışında olan çiğ sebze ve meyve yiyenlerden oluşan kolonisini kurmak için adayı seçmesi de önemlidir. Ayrıca adayı birinci dereceden bir "manevi stratejik nokta" olarak gören Bükreş'teki bazı dini kuruluşlar, 1930 civarında adayı bir ibadet merkezine dönüştürmeye karar vermişlerdi.

Ve tüm bunlar etkileyici bir mitolojik bağlamda çerçevesiz: Sağda, adadan Romanya kıyısına doğru bakıldığında, bölgenin ileri gelenlerinin safça değil de gururla "Aziz Petrus'un mezarı burada, Gura Vâii'de!" diye iddia ettikleri "kutsal dağ" var; solda ise aynı yakınlıkta, suları İovan İorgovan'ın⁴⁷ efsanevi kahramanlıklarının anısını taşıyan Cerna Tuna Nehri'ne akıyor. Başka efsaneler ve sözde kutsal alanlar da sayılabilir.

Buhara'nın ihtişamından sonra Miskin Baba kendisini ıssız bir dünyanın ortasında, ücra bir köşede sürgünde hissetmediği, aksine heybetli ve zarif kişiliğine yakışır bir ortam bulunduğu kesindir; tıpkı bu gülümseyen zahidi, mezarında bile aydınlatan büyük ve cömert fikirlere yönelik kadim sermaye geleneklerinin olduğu bir bölgede. Bu cömert fikirler ve Bektaşîlerle ilgili ve burada çağrıştırılan toplumsal mücadele gelenekleri, bir bilim insanının hayatının -çünkü Buhara'da tıp eğitimi almış ve iyi bir insan olarak yaşamıştır- altında gizlenen "mucizeler" perdesini biraz olsun aralama çabamızı ödüllendiriyor; çünkü bıraktığı hatıranın da kanıtlandığı gibi insanlara iyilik yapmıştır. Ve son olarak aynı zamanda bir şair olduğu anlaşılıyor; çünkü adada mezar taşında yazılanlar kendisinin eseri olduğu söyleniyor.

Bu çalışma, Demir Kapılar Kompleksi Araştırma Grubu'nun "Etnografya ve Folklor Kolektifi" bünyesinde, 15-30 Mart ve 15-30 Temmuz 1967 tarihleri arasında Adakale'de yapılan geziler sırasında

44 [İki alıntının hatalı transkripsiyonu, Cordon'un Türkçe metinleri anlamada yardıma ihtiyaç duyduğunuzun bir başka kanıtıdır.]

45 Burada belirtmek isteriz ki, I. Kunos'un Adakale Türk folkloruna ilişkin materyalleri henüz elimize ulaşmamıştır.

46 R. Călinescu, "Insula Ada-Kale", Rev. de Geogr. Rom. dergisinden ayrı baskı, cilt III (1940), fasc. 2-3, pp. 156-182. Tip. "Universul".

47 Ahmet Ali, a.g.e., s. 7. Ayrıca bakınız S.A. Rosanes, "Ada-Kaleh", Encyclop. Judaica, cilt I.

toplanan kaynaklara dayanarak hazırlanmıştır. Bükreş'te bazı ek bilgiler kaydedilebildi. Bana şartsız yardımlarını sunan herkese teşekkür ederim: Adakale sakinleri, özellikle de mezar taşının ve tablodaki metinlerin çevirisini üstlenen İmam Salih Recep; bazı metinlerin çevirisi ve bazı etnografik konuların açıklığa kavuşturulmasına katkıları için Bükreşli Piraye Gafar ve Mehmet Ferhat'a; "Devlet Arşivleri ve Milli Kütüphanelerdeki Şark El Yazmaları" bildirisi ve Adakale'deki nüfus kayıtlarının Latin harflerine bana büyük bir nezaketle sunan Prof. A. Decei'e.

6 Kasım 1967'de baskıya verilmiştir. 13 Kasım 1967'de son haline onay verilmiştir. Kasım 1967'de yayınlanmıştır. Baskı sayısı 99'dur.

Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Akademisi'nin Tarih, Filoloji ve Etnografya Merkezi, Craiova, Cad. Al. I. Cuza No. 7. Telefon: 4123. Kopya No. _.